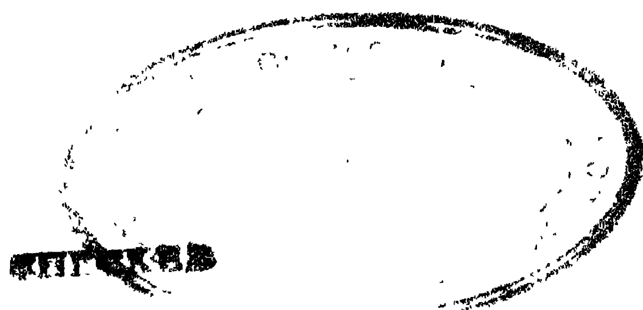
KI KYRWOH KA KOLSHOR

M. B. DYRWA

KI KYRWOH KA KOLSHOR

M.B. Jyrwa

Ia ka hok longtrai la tyngkai.
Sien shon ba nyngkong-500 tylli,
Snem 2000.
La pynbit pynbiang da u [illegible] COMPUTERS,
Nongthymmai, Shillong- 793014.

Ki Sker

Shi Kyntien

Ka kyntien *Culture* ne Kolshor kam wan na ka ktien Khasi tynrai, hynrei la shu iashim kylliang na kiwei pat ki ktien, lehse ban pyndap pynbiang pura ia ka jingdonkam ha ka kren ka khana bad ka thoh ka pule. Wat la u lak u iakren shaphang ka *Culture*, toi, ia ka jingmut khlem pep ban theh jingshai kham bha halor ka jingmut ka kyntien *culture*. Ka culture, la ngi la ioh pateng na tynrai la ka thymmei ne la iabynrap dustur kat kum ki jingdawa ka por, ka thew hi ia ka longrynnieng u briew ne ka jaitbynriew shitylli Kum ka um ha ka duriaw ka wad ia la ka sla ne ka *level* bad kum ka wah, ka tuid ruh ban iabyrshem bad iakhleh bad kiwei ki wah duit wahbah ha lynti ba ka tuid. Ka eh ia ka ban thaw snuid ha ka wah ba ka tuid ban khang bad ia ka ban iakhleh lang bad ki um kiba kyrsoi na kiwei pat ki thymmei. La jar katta, ka syrwet jinglong tynrai jong ka kam duh kam jah noh, pynban ka lum ka kynshew spah da kaba iabyrshem bad ki phud ba mih na kiwei pat ki thymmei Kane kan long kumta hi ruh bad ka *culture*. Kaba donkam ka long ban nang ban jiar ia kaba mangkariang bad kdup ia kaba ibynriew.

Ki saw tylli ki kyrwoh jingthoh hangne ki don ka jingiasnoh baiajan bha bad ka *culture* ka jaitbynriew "Ka Longkur Longjait," u thied bah jong ka culture u Khasi, ka iaid mynta ha ki phud wah ba phaloh, kumba ka kyrdan u Kpa bad u Kñi, ka iashut tyrpeng bad ki dew bah ka duriaw. Ka jingpyrkhat thymmai halor kane ka long kaba dei ban da iabishar sani. Ki kyrteng shnong ba la jer ba la thoh, ki buhrieh ia ka par ba riewspah ki khana pateng bad ki puriskam ka mynnor Kane kan kynshoit ia ki riewstad kane ka juk ban tih bad lum, kumta ban ioh iakynshew ia ki riewstad kane ka juk ban tih bad lum, kumta ban ioh iakynshew thiar ha u sup u thiar ka *Literature* Khasi.

Nga hi nga ngeit ba kane ka kot kan nang pynmyntoi shuh-shuh ia ki samla pule; bad sngewkmen ruh de ba ka *Literature* Khasi ka la kham newspah sa da kane kawei ka kot.

Dr J.S. Shangpliang

Ka Lamphrang

Kane ka thup ka don saw tylli ki ese halor ki phang kiba iapher. Ar tylli na kine: *Ka Jingmut Ka Kyntien Kolshor*, bad *Ka Dustur Long Jait U Khasi* ki long ki ese ba la pule ha ki seminar, katba ar tylli kiwei pat: *Ki Bynta Ka Met* bad *Ki Kyrteng Jaka/Shnong* ki long ki bynta kiba la shu sahkut ha ka jingmut jong nga la kham slem. Kine ki bynta kiba shadien ki long kiba la thoh tang kum ban mait phang ia ki riewsaid jingtip hadien habud kiba haba kin leh kumta kin lap ksai shuh shuh halor ka tynrai jong ngi kum ka jaitbynriew ia kaba haduh mynta ngim pat lah ban kren da kaba skhem kumno ngi poi hangne.

U Rangbah Tokin Rymbai ha ka artikl jong u 'The Origin and Settlement of the Khasi Pnars,' SCERT, Shillong (1979:1-7) u ong ba ki Khasi Pnar hi kim shym wan nangno nangno nawei pat. Ha ka jingsngew jong u. ki wan beit beit na ka jingkïeng ha u Sohpet Bneng, bad ki dei hi ki nongshong shnong (autochthons) ba nyngkong tam jong kine ki Ri Lum. Ngin pdiang ne em ia kane, ne ngin dang ia pynskhem ia ki jingbatai ba ngi wan na mihngi ne na sepngi ka long ka jingkylli kaba ngin lah ban jubab tang haba ki longdien ki la wad jingtip bha da kaba ia nujor ruh ia ki rukom bad ktien jong ngi bad kiwei pat ki rukom bad ktien jong kiwei pat ki jaitbynriew. *Ki Bynta Ka Met* ban batai ia ka jingim bad pyrthei sawdong bad *ki kyrteng jaka/shnong* kin long ar tylli ki mat kiba ym pat da bun eh ka jingshim kylliang. Lehse kine ki lah ban pashat jingmut ei ei halor kane ka bynta.

Ha kaba kut, nga kwah ban pynpaw ia ka jingsngewnguh kaba kyrpang ia I Dr. J. S. Shangpliang iba la ai ka jingkynthoh kaba don jingmut bha wat la ka la long tang *Shi Kyntien*. Ka Jingsngewnguh ka leit ruh sha baroh ki nongthoh kot kiba nga la jer hadien duh kiba ha la ki rukom ki la ai jingmyntoi shibun eh ia nga.

Nohprah, 2000

Khublei
M. B. Jyrwa

KA JINGMUT KA KTIEN KOLSHOR (CULTURE)

Na kaba la thoh haneng hapoh bracket ka paw shai ba ka kyntien kolshor ka long kaba la shim kylliang na ka English, bad ia kaba ki English pat ki shim kylliang na ka Latin *Cultura.* Ka jingmut tynrai jong kane ka kyntien ka long ban thung ban tep khnang ban ioh ka jingpynroi pynsan ia uta u symbai ba la btep ne u tynrai ba la thung. Kane ka kyntien ka thew ia ka jingpynbha ka ban kham bha shuh shuh ban ia kaba u symbai u shu hap hi la ka hap ha ka khyndew. Ka kdew namarkata sha ka rukom thung ha kaba don ka jingpynkhreh ia ka khyndew, ka jingaisboh bad ai um. Ha kane ka jingmut ka kyntien *culture* ka dang sah sa ha ki kyntien *horticulture,* bad *agriculture.*

Katba ka por ka nang iaid kane ka kyntien ka la ioh sa da kawei pat ka jingmut kumba paw ha ka jingong ha ka English *a cultured person*. Kane ka thew ia ka jinglong ba nang ba shai jong uno uno u briew uba la shah hikai ha ka liang ka akor ka burom. Uba kum une u briew u lah ban long uba nang kot nang sla artad, hynrei kane kam da long eh kaba donkam namar ka jinglong ba shai ba donakor ka wan eh na ka jinghikai bym lah ban ioh na ki kot. Ha ka rukom pyndonkam ba mynta, kaba, ka kyntien kolshor kan thew ia ka rukom im ki briew ka wan na ka German *kultur.* U E.B.Tylor uwei na ki anthropologist ba nyngkong eh, haka snem 1871 u la pynwan sha ka English bad pynkit ha ka kyntien kolshor ia ka jingmut ban kdew ia ka jingiohpateng baroh ba u briew u ioh na ka imlang sahlang.

Na kane ka jingkdew u F.B. Tylor ngi sngewthuh shai ba ka kolshor ka long kata kaba u briew u long, u pyrkhat bad trei ym eh namar ba la ai pateng ha u ia kita ki rukom long/pyrkhat/trei da ki kmie ki kpa jong u hynrei da ka

imlang sahlang. Ka kolshor kam dei ka doh ka snam hynrei ka lah ban kylla doh kylla snam ha ka jinglong jingim u briew. U briew u pher na u mrad namar u mrad u pyniaid ia ka jingim jong u da ka sap (instinct) kaba u don e.g., u ksew u long u ksew lada ri ia u hangno hangno ruh. Un wiar kumjuh, un bam jingbam kumjuh hi kata da kaba dem ha ka jingbam kumba long lem ki ksew baroh ka pyrthei. Kane ka long kumne namar u ksew u pyndep ia ki kam jong u baroh da ka bor jong ka jinglong ksew (instinct) kaba u ioh pateng na ka kmie jong u. U briew um long kumta. Lada shim ia u khynnah Khasi u ba dang rit, rah ia u sha Germany khlem pep une u khynnah un klet ia ka ktien Khasi; un shim noh da ka kawei ka ktien kaba kita kiba sumar ia u ki kren, un ym nang ia ki rukom Khasi, hynrei un long bad leh kum u German. Ka dur ka sah Khasi, ka rynïeng bad ka snieh doh ruh, hynrei ka rukom im te kan ym long Khasi shuh. Kane ka kdew shai ia kaba ka kolshor kam long kaba ioh na kaba pun ba kha hynrei na kaba u ia khleh bad kita kiba ri pynsan ia u, bad kiba u im lang naduh dang khynnah.

Kane ka jingioh pateng ia ka kolshor ka long naduh ka ktien ka thylliej, ka rukom kren, ka rukom pyrkhat, ka rukom leh ia kiei kiei baroh kiba ngi lah ban iohi shai kum ha kaba u briew u shna shuki ne ha ki jingsngew jong u kum haka jingieit, jingsngewsih bad jingdom. Kata ka kolshor kaba don haka imlang sahlang ka pynwandur ia baroh kaba u briew u long /pyrkhat bad leh. Lada ka kolshor ka don bor katne, hato kaei sha kane ka kolshor? Hato ka jingbatai ba ka kolshor ka dei ka rukom im bad rukom pyrkhat, ki riti ki dustur jong ka jaitbynriew ka la biang na ka bynta jong ngi? Haka jingiohi u Nida (1954), ka kolshor ka dei kaei kaei kaba don lang ha ka jingpyrkhat kaba ym lah ban iohi. Kine ki jingpynpaw don kito kiba don met e.g., ki khiew, ki mula, jingthiah etc. don pat kito ki bym don met kum ka jingngeit bad ha U Blei Trai Kynrad ne u ksuid

u khrei Kine ki pynpaw ki trei kam lang ha ki bynta ba pher jong ka jingim. Ki bynta kiba don met barabor ki kynthup la ia ka jingpyrkhat kaba don ha lyndet jong ki e.g., ka riam shad ka don met hynrei kaba shad ka kdew ia ka rukom pyrkhat kaba long ia baroh ki dustur ki riti, khamtam eh ka dor jong kita ki dustur kiba kiba longshuwa ki la leh, ka jingsngewthuh halor ka akor bad burom ia kaba la ai pateng na kawei ka pateng sha kawei pat, bad ka jingpdiang ia katto katne ki jingleh kum kaba dei ne bym dei.

Hangne ngan ym wanrah shuh ia ki thiori ba dei bad ka kolshor. Ym donkam shuh ia ki jingbatai (definition) halor ka kyntien kolshor. Ka jingkynthoh ba bniah halor kane ka don haka kot **Ka Kolshor Khasi kat kum kaba paw ha ka Litereshor Khasi (P. Kharakor, 1988)**. Hynrei ki khmat ki ba kongsan ba nga kwah ban wanrah hangne ki long kumne harum.

Kumno u briew u ioh kolshor?

Haba la kha ia u briew, u briew um don kolshor ei ei ruh, bad un iai sah khlem kolshor lymda ka dei namar ka imlang sahlang kaba ai ha u ia kata. La pynioh ia ka kolshor ha uwei pa uwei u briew da kaba ka imlang sahlang ka khroh ka pah ia u ban leh lem kumba leh ma ki. Kane ka jingkhroh jingpah ka sdang naduh ba dang aibuiñ aithiang ka kmie ia u ryngkat ka iaraiñ ka kynoi, haduh ka hikai bin pa bin, kren ka khana, ka ïaid ka ïeing, ka trei ka ktah bad pyrkhat ka pyrdaiñ. Haba u khynnah u dang rit u leh ia kiei kiei ha ka mon jong u. Lada um ioh ia kaba mon u iam u kyriat ne u kyrdem kjat sharum shaneng. Kum ha kane, kiba ri ia u ki hikai ba um lah ban leh katba u mon, bad ki hikai ruh ba haba um ioh ia kata kaba u mon, um dei ban iam ne kyriat bniat. Ynda haba la iai hikai ia u kumta u khynnah u nang ban leh kumba kita kiba hikai ia u ki kwah. Kumta haba u pan bad um ioh ia kaba u mon um ïam ne kyriat

bniat shuh, hynrei u shu sngap noh. Ka jinghikai ka long kumta ha ka ktien. U khynnah uba sdang kren u thlun, hynrei ki kmie, ne ki nongrikhun kim ju shu ieh sah ia uta u khynnah ba un shu kren thlun sah, hynrei ki hikai ia u ban kren beit da kaba ma ki ki ai ia ki sentens kiba beit, ryngkat ka jingkynnoh kaba paka. Ngi hikai ia ki khun ba haba ki sam paiñkhana ne theh um ki dei barabor ban da ong, bad ngi hikai ia kane dang kloi katba lah namar ngi sheptieng ioh ynda ngi phah ia ki sha skul, ka jingbymnang jong ki ban pynpaw ia la ka jingdonkam kan pynmih jingeh ia ki bad ia kita kiba ha skul ruh. Haba u khynnah u la kham san ngin shem ba kiei kiei kiba la hikai ia u na ñing naduh dang rit ki sdang trei kam, kumta um iam kyriat bniat shuh, ne kren thlun shuh, ne ym leit shabar kat haba lap. Kiei kiei baroh ba u leh ki long kiba itynnad bad dei suda Ngi mut aiu da kine ki kyntien *dei suda*. Dei suda, hangne ka thew ia ka rukom kaba baroh ki briew ha kata ka imlang sahlang ki leh bad pdiang kumta. Lada kumno re kumno u khynnah um leh ia kiei kiei kumba la hikai, hynrei da kumwei pat, ia kata yn pynsngew ba ka long ka jingleh ka bym da itynnad, ka kam bieit, ka jingleh riewkhlaw ne riewdum. Kine ki jingkynthoh halor ki jingleh pher jong u ki pynphai noh ia u nangta sha ka rukom ba ju ialeh lem. Da kaba hikai bad btin lynti kumne la pynioh ha u ia ka kolshor jong kita ki nonghikai jong u. Ia kane ka jingai pateng ia ka kolshor la khot ha ka anthropology ka *enculturation*. Kane ka jingpynioh kolshor ha kiwei ka trei ha ka rukom kaba ni haduh katta katta. Ka ia syriem eh ia ka *process of indoctrination* lane jinghikai bym lah weng shuh da lei lei ruh. La ong ka long kumne namar ba kham bunsien ki briew ki khieñ kor bad kheiñ dei tang ia la ka jong ka rukom. Ia u American la hikai naduh dang rit ban bam jingbam da u proh, shamoit bad tari. Haba u iohi ba ngi ki Khasi ngi bam da ka kti, nyngkong eh u pynran khmut, hadien u lyngngoh

kumno ngi nang ban leh kumta. Ha u, ka rukom bam kaba dei eh ka dei da kitei ki tiar haneng. Hynrei u klet ba ma u ruh haba u dei ban bam pyrthiew ne shana badam, u bam da ka kti. Ngi ki Khasi ngin prie khongpong khlem pat bam lada ha ka phang ba la buh ha khmat jong ngi la buh da ki mattah ba la pynthnam ha ka makhon. Ngi sngew kynjing wat tang ban shu pyrkhat ruh. Hynrei kane kaba ngi isih bad jli eh ma ngi ka long ka bam thiang jong ki French. Ka jingbang ki French ia ka mattah bad ka jingjli jong ngi ia kata hi ka long namar ba la hikai ia ngi kumta. Ka long kumta ha kiwei pat ki bynta ka jingim. Ngi ki kynthei Khasi haba ngi sem, ka jingjrong jong ka dei ban shu biang, harum ka khohsiew khyndiat ia kiba dang kham khynnah, haneng matsohlah ia kiba la kham rangbah. Lada ngi sem ha kaba katno ka jingjrong ruh, ki slajat jong ngi ki paw bad ngim sngew ei ei ia kata. Ha ka jingsngewthuh jong ngi ka kham bha ban paw ki khohwah bad kjat ban ia kaba rynghang ka kpoh. Hynrei kane ka long mar khongpong bad ki dkhar. Ki dkhar kim sngew dei kumba sngew dei ma ngi, bad ka daw baroh ka long tang namar ba ha la ka jong ka jong ka jingshah hikai la pynsngewthuh ia ngi kumta.

Ngin shem ba kane ka *process of enculturation* ka trei ni shuh kum ha ka kam ki Harijan. Tang namar ba u kpa u dei u Harijan bad ka kam jong u ka long kum ki nongkhat nuit bad jakhlia, u khun ruh u dei ban long kumta. Kaba phylla shuh shuh ka long ba u khun ruh u pdiang ia ka kum kaba dei eh, bad kumta u shu iai bteng ia kata ka kam. Ka long kumne namar kine ki la pdiang ia ka caste system ba la ia faid ryngkat la slem bah bad ka niam Dei ha kaba kum kane ka khep ba sa ong ba wat la ka kolshor kam long ka doh ka snam pynban ka bor jong ka ka long kat haduh ba ki briew hapoh jong ka ki kheiñ ba ka la kylla long ka doh ka snam ha ki. La ka long kumne, kham bunsien ki briew ki pyrkhat ba kaba leh ma ki ka dei bad kaba leh kiwei ka lait.

Ka Kolshor ka biang na ka bynta ki briew kiba pynlong ia ka

Kane ka ialam ia ngi sa sha kawei pat ka bynta ba kongsan jong ka kolshor bad kata ka long ba ka kolshor jong kawei ka jaitbynriew ka biang na ka bynta jong ka. Ym don kawei ka kolshor ka ban kham heh ban ia kano kano kawei pat. Ka la ju don ka jingpyrkhat ba ka kolshor ki nongsynshar ka kham khraw ban ia kata ka jong ki nongshah synshar. Don katto katne ka jingshisha bad kumta ki ioh ka lad kaba biang ban pynpaw kham shynna ia la ka rukom im; ym tang katta hynrei ki lah ban pynbor ia kiba shah synshar ba ma ki ruh ki dei ban leh kumba leh ma ki. Ka lah ruh ban long ba kita kiba shah synshar ki kwah hi ban leh kumba leh ki nongsynshar khnang ban pynioh ha lade ia ka jingsngewphuh ba ma ki ruh kim da ia jngai eh na ki nongsynshar jong ki, bad ki lah ban tynneng lem kum kita ki nongsynshar. Kane kam long ba ka kolshor ki nongshah synshar ka poh, hynrei ka long namar ka jingiabeh sha ka jong ki nongsynshar.

Kawei ka jingshisha ba kawei pa kawei ka kolshor ka long kaba dap biang na ka bynta kata ka jaitbynriew ka paw ha kiba bun ki liang. Ka ktien Khasi kum shi bynta na ka kolshor, phin iohi, katno ka biang ka bit na ka bynta jong ngi. Ngi don ki kyntien kiba biang sbiak sbiak kat kum ka kam, e.g. Haba ka jingsait ka long ia ka khmat ngi ong *bta*, ia ka kti *thet*, ia ka met bad kjat *sum*, ia ka khlieh *sleh*, ia ki jaiñ *sait*, ia ki tiar *khlieng*. Kane ka kdew ruh ba ka ktien Khasi ka long kaba riewspah. Don kiba ud ba ym don kyntien ha ka Khasi kiba biang na ka bynta ki jingdonkam ba thymmai. Ka ktien ka biang kat kum ka kolshor, hynrei ynda haba ka kolshor ka la kylla na ka daw ka jingiabeh sha ki tiar kiba thymmai bad sha ka rukom im ba kham pher na kaba la ju long ngi shem ba ki kyntien kim biang shuh bad na kata ka daw ngi hap ban shim kylliang shibun ki kyntien

nongwei. Kane ka jingshim kylliang kam shym pynpoh ia ka kolshor (ktien) Khasi, hynrei ka pynroi pyni'ar ia ka kat kum ka jingdawa, bad kane kam long ruh kaba khyllah tang ia ngi, hynrei ka la long kumta bad kiwei ki jaitbynriew ruh. Ka kolshor la ong shisha ka long kyrpang na ka bynta kawei ka jaitbynriew, hynrei kane kam mut pat ba ka kolshor ka lah ban ïeng marwei. Ka kolshor ka kylla kat kum ka jingdonkam jong ki briew kiba pynlong ia ka.

Ha ka liang ka rukom bam, la shem ba u Khasi u pynbiang ia ka jingdonkam da kaba bam ja. Ryngkat bad ka ja, ngi bam ka doh sniang, doh masi, doh syiar, kha im, kha tyrkhong bad nangta u 'hur lum 'hur khlaw. Ngi don la ka rukom shet kaba long kyrpang ka jong ngi. Kane ka long haba shu kren kyllum ka rukom bam jong ngi. Hynrei haba leit sha ki dong kiba pher hapoh la ka ri, ngi lap katto katne ka jingiapher. Kumta don kito kiba bam kham bun da u phandieng, don kiba bam da ka shriew, don ki ba bam da u krai. Kito kiba bam krai ki sngewthuh balei ki khot ia u u *'raishan*. U *'raishan* u long uba eh bha ba ka kpoh ka tylliat bad namar kata kito kiba rep *'raishan* ki pynmlien ia ka kpoh da ka ba bam ia une pateng pateng, lehse shisien shi taïew. Da kaba leh kumne ki briew lada jia kumno re kumno ba ki hap bam noh da u krai ha ka jaka ka ja lehse na ka daw ka nemsniew bym lah pyndap bam shuh tang da u khaw suda, kin ym pynhiar ne suh kpoh, hynrei kin shem ba ka met jong ki ka pdiang ia u krai ruh namar ba la pynmlien lypa. U krai um sniew kloi ne bam khniang jyndei, kumta lah ban buh ia u bun snem kum ka bam pynap ka ban shan ha ki sngi kiba sniew. Dei na kane ka daw ba la khot ia u u *'raishan* kata u krai uba shan bam ha ka shitom ka kyrduh khaw. Kane kam dei ka jaka ban kdew ia ka rukom bam. La shu kdew tang ban pyni ba kane ka rukom ka biang na ka bynta jong u paid Khasi pateng la pateng. Haba ia nujor ia ka rukom bam jong ngi bad ka jong ki dkhar ngi shem ba ka

jong ngi ka kham synlar katba ka jong ki ka kham bun mush musla. Napdeng ki dkhar don kiba bam ata, don kiba bam khaw. Kaba bam ata ne khaw ka long ka rukom da kaba ki briew ki pynbiang ia ka jingdawa ka jingthngan, bad haba ki kdang da kaba leh kumta kata hi ka biang ia ki.

Ka jingdap biang ka kolshor ka paw lyngba ki jingleh ne jingkren ba bun rukom. Ha la ka jong ka jong ka ktien lah ban batai la jan ia baroh kiei kiei kiba ki briew ha kata ka imlang sahlang ki donkam. Hynrei lada ia nujor ia ki kolshor ba ia pher, ngin shem ba ia kajuh kaei kaei, ki kolshor ki batai da ki kyntien ruh kiba pher. Ka nuksa kaba shai ia kane ka long ka jingbatai shaphang ka jingieit. U nong Bilat un ong ba u ieit da u klongsnam , u Khasi pat ia kajuh hi u ong ba ka dei da u dohnud. Ki don ki briew ki *Kanob* ha Guatemala kiba ong ba ki ieit da ka kpoh. Kum ha kane yn ong ka jongno ka rukom ong kaba kham bha? Ka jingshisha ka sah ba ia ka jingieit la ia sngewthuh da baroh bad lehse ki jingmih na ka ruh kin long kumjuh, hynrei ka jingieit ka long ruh kaei kaei kaba ngim lah ban ong ka shong tang ha kawei ka bynta ka met u briew.

Ha kawei ka jingiakren ha ka School Of World Mission, Fuller Theological Seminary, California, halor ka jinglong kyrpang bad jingbit jingbiang kawei pa kawei ka kolshor la mih ka jingiaban da baroh ba kam long kaba bit ban beiñ ia ka kolshor jong kiwei pat ki briew, namar ha la ka jong ka rukom ki don la ka jong ka jingbha. Hangne la mih ka jingong ba ka eitmut ka long kaba dei ban bret hynrei kaei ka rukom bret kaba kham bha? Hato kaba shim da ka jaiñ na khmut nangta sa thep ha pla ka kham khuid ban ia kaba sur da ka kti bad lympat ia ka ha madan? Uba pyndonkam da ka rumal bad thep pat ia ka ha ka pla ruh ka eitmut ka long hi kaba jakhlia bad isih, bad ka long kumta haba shu bret beit beit ha madan. Tangba uba bret u hun ban lait syndon ka jakhlia na lade khlem salia la ka

pynjakhlia ia ka surok, katba u ba thep ha pla u iai kit ia kata ka jakhlia tad haduh un da ioh lad ban bret ne sait ia ka.

Ki jingleh ki jaitbynriew ki pher bad ki lah ban i bieit ha khmat kiwei pat hynrei ki biang na ka bynta kita kiba leh kumta.

Ka Kolshor Ka Kylla

Ka kolshor ka suh khlieh barabor sha mynnor. Kino kino ki jinghikai ki wan sha ki briew ym tang hamar ha kata ka khyllipmat ba hikai, hynrei ka wan lyngba ki jinghikai ba la iaid pateng ha ka jaitbynriew, bad namar ba ka la ïaid slem kumta ka la kylla long kaba i dei ha khmat baroh ki briew ha kata ka imlang sahlang. Kawei pa kawei ka kolshor ka don la ka jong ka mynnor. Ki kyntien riti dustur ki thew sha kaba la ju leh bad ba la ju pdiang ba dei ban leh bad iai leh na kawei ka pateng sha kawei pat. Namar ba ka long kumta, lah ban ong ba ym lah ban don kolshor khlem ka mynnor, kumjuh kumba ym lah don kolshor khlem ka jaitbynriew. Te hynrei ka kolshor kam ju neh hajuh. Ka kylla bad iai kylla kat kum ka jingiabeh ba don ha khmat kita ki briew kiba pynlong ia ka.

Haba don ka jingkylla ha ka ka don ka jingwanrah da kaba thymmai ha ka jaka kaba rim. Ka nuksa kaba shai ka long ka jingkylla kum ha ka jingpyndonkam ia ka sabon ha ka jaka u sohpairah, nub, sohjew, dpei. Ha ka sabon ba la shna mynta ha ki karkhana don lut ki bynta ba don ha u sohpairah, nub, sohjew bad dpei, bad ka sabon kumba la shna mynta ka la kham pynsuk ia kito kiba shong ha ki jaka ki bym ioh sohpairah, nub, etc., da kaba suk. Ka sabon kumba ka long mynta ka don bun jaid, kato ka ban saitjaiñ, kato ka ban khlieng etc. Ka jingkylla kum kane ka kylla tang ha ka tiar hynrei ia ka jingmut hadiên ka jingkylla ym shym ktah ei ei, kata, ka jingthmu ban pynkhuid ka sah kumjuh.

Ka don ka jinglynniar ba mynta ka riam ka beit jong ngi ki Khasi ka la kylla haduh katta katta. Kham bunsien la mih ki jingkynthoh halor ka jingbymithuh shuh ia ki Khasi tang na ka riam jong ki. Ka long kumta ia baroh bad kynthei bad shynrang. Ka jaiñsem bad tapmoh khlich mynta ki dang long ka riam Khasi. Ki jaiñ ba pyndonkam na ka bynta ka riam ki kynthei ne shynrang ki kylla kat kum ka jingmih jong ki ha ïew ha hat. Ka dhara bad muka, ka jaiñspong khor ne khriam kim dei hi kiba ngi pynmih hi da ngi, hynrei ba la thaiñ ha ki karkhana thaiñ jaiñ ha Karnataka,Tamil Nadu, Gujarat bad Assam. La dei ban shim ia kine ki jaiñ na ki jaka ba pher na ka daw ba kum ka jaitbynriew ngi la lah ban pynlong ïew pynlong hat bad kiwei ki jaitbynriew bym dei Khasi. Mynta ngi kren shaphang ka tapmoh Bilat ruh namar bun na ngi ngi thied ia kine kiba na sha shiliang sohmyndur. Namar ba ngi phong jaiñ Bilat, nailon, rusom etc., hato ka kolshor Khasi ka la kylla?

Ha kawei ka liang ka don ka jingkylla. Tangba ngi dei ban sngewthuh shai ba ka jingkylla hangne ka long tang ha ka form ne ha ka dur jong ka. Ka jingkylla hangne ka long tang na ka daw ka jingdon/jinglah ban ioh ia kita ki tiar da kaba suk. Da kane nga mut ban kdew ba ka long kaba suk ban shu thied ia ki jaiñ ba don ha dukan/ïew ban ia kaba thaiñ hi. Ka jingkylla ka long na ka daw jong ka jingitynnad, kata ka jingitynnad kaba don ha ki jaiñ thaiñ kor haba ia nujor bad ka jingthaiñ kti. Ka jingiabeh sha kaei kaei kaba itynnad ka long na ka jingktah ka rukom im ha sor ne ha ki nongbah. Hynrei ka jingkylla kam shym ktah ia ka jingmut tynrai ka riam ka beit, kata ban da ia ka jinglyngkhuid, jingkhriat ne jingshit palat.

Ka jingkylla ha ka rukom shna ïing shna sem ruh ka long ka jingkylla ha ka dur bad tiar. Ka jingbun ki jingkhang bad jingkhangït ki long na ka daw ban pynbit bad pynitynnad. Ka jingbit ka long na ka liang ka jingshai, ka

jingioh lyer, jinglait na ka tdem bad kiwei. Ha ki iing ba mynshuwa ym don jaka kyrpang na ka bynta ka leit bar (paiñkhana). Ka daw ka long namar u Khasi u pyrkhat ba ka leit bar ka long ka bynta jong ka mariang bad namar kata u pyndep ia ka kam sha lum/khlaw. U leh kumta, bad um shem jingeh ei ei halor kane namar don ka lum ka wah kyrhai kaba lait. Hynrei mynta ha ka jingkhim jaka na ka daw ka jingheh ka shnong, ban leit bar sha lum ym don jaka shuh, namarkata, ka la don ka jingshna paiñkhana harud iing ne hapoh ïing hi. Kane ka long kumta na ka daw ka jinglong sor, ka jingiabeh sha kaba kham suk. Hynrei kane ka jingkylla ruh ka long khamtam ha ka form ne dur ba habar.

Hynrei halor jong ki jingkylla, nga kwah ban kdew hangne, ba ki jingkylla kiba wan ha ka form kim dei ban da pynkhuslai eh ia ngi, namar ba ha ka jingshisha ngim lah lait hi na ki. Kawei kaba pynkmen ia ngi ka long ba ka kolshor tynrai hi ka sah khlem kylla. Kata kaba khlem kylla ka long ka tynrai bad kata ka long ka kheiñ kur kheiñ kha, ka jingngeit ha U Blei Trai Kynrad Nongbuh Nongthaw.

Ka Kolshor kam lah ban sah marwei

Ki jingkylla ki wan khamtam eh na ka daw ka jingiabyrshem kawei ka kolshor bad kawei pat lyngba ki khen kiba bun syrtap ha ka jingiadei para briew. Ha ka khawai dawai mynshuwa hangne, ka dohsniang ha ka rukom shet jinglat ka long kaba la shet paidbah, hynrei mynta la shet ym tang ka dohsniang hynrei sa ka dohblang, doh syiar, dohkha ryngkat u sohsaw bad salad. Kane ka long ka rukom ba ia bud na kiwei. Ki musla ba pyndonkam ha ka shet ka tiew mynta lah ban ong ka kham dei ka rukom ki dkhar. Ka bam cake bad pudding ka dei ka jong u English. Kane baroh ka long, namar kawei ka kolshor ka ia shim kylliang na kawei pat.

Ka Dustur Longkur Longjait u Khasi

Ka Lamphrang

Ka dustur longkur longjait u Khasi ka long na ka kmie, ym na ka kynthei kumba ka la paw ha katto katne ki jingthoh Lada ka la long na ka kynthei kan mut ba uwei pa uwei u rangbah uba leit shongkha un hap ban shim ia ka jait ka khong jong ka kurim jong u, bad lada jia ba, kumno re kumno, u hap ban shongkha biang, un hap ban kylla sha ka jait jong kata ka kurim kaba hadien. Hynrei namar ba ka dustur shim jait ka long na ka kmie uno uno u rangbah ynda u la leit jing briew ruh u shu iai bat hi ia ka kyrteng kur jong ka kmie jong u. Ka long pat ruh kaba shisha ba don ki khun na ki kpa Khasi ki bym shym la tang jait kat kum ka rukom, hynrei namar ba ki shong ki sah sha jngai na la ka ri kata jngai na ri Khasi, kata ka jingbymtang jait jong ki kam ktah ei ei ruh ia ka imlang sahlang Khasi shane. Hynrei ka jingtang jait kam long eh tang namar ba kwah ban rung ha ka imlang sahlang Khasi hynrei namar ba u rangbah Khasi um lah ban ai la ka jait sha ki khun namar kumba ban biang ia kajuh, ka longkur longjait hapdeng ki Khasi ka long na ka kmie ym na u kpa.

Hynrei don pat ki khun kiba dei kmie ia ka kynthei bym dei Khasi katba ki dei kpa pat ia ki Khasi. Kiba kum kine ki khun ki ioh noh ia ka jait kaba ki ong ka jait "dkhar" lane "Khar__." Kiba kum kine ki dei ban da tang jait. Pynan ha ki por kiba kham mynshuwa haba ka jingiakynduh bad ki Garo ka dang long tang ha ki hat kiba ha ki thaiñ Sylhet na ka bynta ban ia khaï pateng, la ju iohsngew ba ia ki la khot ki Khar Karo. Lehse ha ka jingiakynduh ba tang kum kane, ki longshuwa jong ngi kim shym ioh lad ban ia kylli pyrthew halor ka rukom shim jait bad kumta lehse la pyrkhat ba ma ki ruh kum kiwei pat ki para dkhar ki shim jait na u

kpa. Lehse dei halor ka jingpyrkhat ba kum kane ba sa mih ki jingong kum kine harum:

Ka jaitbynriew Khasi...ka don ka rukom
kheiñ-kur kheiñ-kha naduh mynbarim
mynbajah kaba iapher bad kaba mar
khongpong na ki rukom kheiñ-kur kheiñ
jait kiba don ha kiwei pat ki jaitbynriew
jong ka pyrthei. Bad kata ka long ba ka
don ka rukom khein-kur khein-jait
na ka liang kynthei pateng la pateng;
haba kiwei kiwei pat ki jaitbynriew ki
khein-kur khein-jait na ka liang shynrang

(Lyngdoh. H, rpt. 1990 125)

Kane ka jingkhein kur khein jait na u shynrang ka neh ka sah kam phei la u shongkha iano iano ruh. Ha kaba longkur longjait na ka kmie ki kynthei bad shynrang ki shim ia ka jait na ka kmie Lada jia ba ka kmie kam dei na kano kano ka jaid Khasi, kata lada u rangbah Khasi u shongkha khyllah jait, hynrei u kwah pat ba ki khun jong u kin long Khasi ia ki khun jong u yn tang jait da kano kano ka kyrteng ba ki sngew bit. La iathuh ba ki Dkhar lane kito ki jait kiba sdang da ka kyntien Khar - kum Kharsyiemiong. Kharlyngdoh etc ki long ki jait ba la ioh na kane ka rukom. Ngi iohsngew na ka por sha ka por ba ka don ka jingtang jait ia ki khun jong ki kpa Khasi wat haduh mynta.

Ha kine ki sngi na ka daw ka jingbthei stet ka jingtip ngi la ioh jingtip ba kane ka dustur longkur longjait na ka kmie kam dei tang ka jong ngi ki Khasi Pnar hynrei jong ki Garo, ki Nayar ha ri India bad jong kiwei pat ki jaitbynriew ha Africa, South America, South East Asia bad ha ki dew lynnong ha ka duriaw Pacific.

Ki kyntien 'longkur longjait' ki don ia kine ki jingmut

Ka kur ka dei ka jingdei kmie lang

La kdew sha khmat ia ka dustur kumba ka long. Nalor kane ka donkam ia ngi ban sngewthuh ia ki kyntien longkur bad longjait. La batai da u Dr. Lyngdoh ba

> ...ka kyntien 'kur' ka thew ia ka kynhun briew, kynthei bad shynrang kaba mih bad kaba hiarpateng na ka liang kynthei pateng la pateng naduh ka briew ne ka kmie ba mynnyngkong eh kaba seng ia I kur I jait bad kaba ki khot ka Ïawblei-Tynrai. Ka ktien 'jait' pat ka thew ia ka kynhun briew kynthei bad shynrang kaba mih bad kaba hiar pateng, naduh ka kmie tymmen kaba long ka khun ne ka ksiew jong ka iawbei - tynrai, kaba seng ia I jait bad kaba ki khot ka Ïawbei Tymmen. Ka jait, te ka long tang ka kpoh jong I kur, bad kawei kawei ka kur ka lah ban don bun tylli ki kpoh ne ki jait kiba pait ne kiba khlad na ka. Hynrei baroh ki kpoh ne ki jait kiba pait ne kiba khlad na kawei ka kur ki ia long 'shikur'.
>
> *(Lyngdoh H. rpt 1990:125)*

Ka Kur ka dei ka Jingkyrshan

Ka longkur longjait ka long ka rukom ba la buh beit buh ryntih da ki longshuwa ban pyniapher ia ar ki kynhun kata ki kur bad ki kha. Ka kynhun ki kur ka pynbiang ia ka jingdonkam ka jingkyrshan para ma ki (support group) ha ki bynta ba pher ka jingim. Ka jingsngew sarong jong ki

Khasi ka long ba ka kur ka kyrshan ia la ki khun ki kti ki para ki pyrsa bad dei na kane ka daw ruh ba ym ju don nongkhrong hapdeng ki Khasi. Kane ka kam ba la ai ha ka kur ka shong tynrai haduh katta katta ba lada jia ba don ka jingdawa ban iarap lem ia uno/kano ki kur, ia kaba iarap yn iarap khlem pep wat la ka lah ban don ka jingsngewkhim bad jingsngew khohñioh kaba katno katno ruh. Ha kine ki sngi mynta ngi iohi ba don shibun kiba ia lum kur na ka bynta ban ia ithuh ithaw, hynrei khamtam eh ban ia kit ia bah lem ha ka shitom shijot bad ka iap ka im. Dei ruh halor ka nongrim ban ioh ia ka jingkyrshan ba sa don ka jingiateh kur hapdeng ki kur kiba ha ka jingshisha kim don jingiadei doh dei snam ei ei.

Ban pynskhem ia ka jingkyrshan shikur (supportive note) la mana ba ym bit ban ia poikha shikur, namar lada u kur u shongkha hapoh ka kur uta u kur un kylla noh u kha bad namar kata un long noh uba nabar ka kynhun kyrshan lang. Ban pyntrei kam ia kane ka organised system kilong-shuwa ki ong ba ka long ka sang ban shongkha shi kur. La batai ba ka sang ka long ka jingleh bym lah map, bym lah ban ia suk shuh bad u Blei. Ka long ruh ka bym lah ban ia leit ia wan shuh hapoh ka jait ka kur, ka bym ia bit shuh ha ka niam ka rukom bad ha ka ioh pateng ai pateng.

Hangne dei ban kdew ba ka kheiñ kur kheiñ jait ka long ka rukom kaba ki jaitbynriew baroh ki don. Kito kiba shim jait na ka kmie ruh ki don, kito kiba shim na u kpa ruh ki don. Hynrei ym baroh kiba shim jait na ka kmie ki bud ia ki juh ki aiñ shongkha, kumjuh ruh kito kiba shim na u kpa. Kawei pa kawei ka jaitbynriew ka don la ka jong ka jong ka rukom pynïaid ha ka liang ka shongsang etc., bad namarkata ka dei ia ngi ban sngewthuh ba kaba sang ha ngi kam sang ha kiwei bad ka bym sang ha ngi ka sang ha kiwei.

Ka jingdonkam ban kiar na ka shongkha shi kur ka la long doh long snam ha ngi kum ka jaitbynriew kat haduh

ba ki jingpyrkhat ban shim jait noh na u kpa ki la shu hap ban en shuwa. Ka bor ka longkur longjait u Khasi, lah ban ong ka shong syngngeit eh halor kane haduh mynta hi.

Ka kur ka long hapoh kawei ka kynhun

Ban kyrshan shuh shuh iwei ia iwei la buh ka jingsngewthuh ba ki briew kiba long shikur ki long kawei. Kane ka wanrah ia ka jingsngew jan ki briew kiba ong ia lade ba ki dei na kajuh ka jait ka kur. Hynrei kane kajuh ka jingpyrkhat ka pynkha ia kawei pat ka jingsngew ba kito ki bymdei ki kur ki dei ki kha ne ki briew.

Ki kha ki dei nabar bad dei kane kaba la pynlong ia ngi ban ong leit ïing briew, ne leit sha iing ka briew, lane une u jong ki briew, lane u khun ki briew. Ha ka jingiadei ka poikha poiman, u kha u long ka ksuit. Ka long ka jingpyrkhat ba sngewtohmet shi rukom namarkata la dei ban siewspah ia kane da kaba ai shibun ka burom, ka nguh meikha pakha namar la ki long nabar ki long ma ki kiba kawei pa kawei ka kur ka donkam. Ngi iohi hangne ba ka kur ka dei ka kynhun kyrshan napoh, ki kha ki dei ka kynhun kaba ai symbai ha ka shongkha shongman bad namarkata ki kha ki pynbiang ia ka jingdawa ka imlang sahlang.

Ha ka pyrkhat Khasi ka kmie ka ai ka doh ka snam, u kpa u ai ka ksuit. Pynban kine ki jingai na baroh ar liang kim long kaba kut jong ka longkhun longkti bad longïing longsem. Ka bynta ka jingpynlong briew hadien ka jingiashem ka snam bad ka ksuit ka long ka bynta u Blei bad dei hangne ba u Khasi u ñiewtang ia u Blei kum u Leilongkur-u Leilongjait, u Leilongïing-u Leilongsem. Dei na kane ka daw ba ki Khasi ki kheiñ ba ki khun ki long ka jingai u Blei. Ia kane ka rukom pyrkhat la pynpaw lyngba ki jingong e.g. *yn leh kumno, to katba ai u Blei* haba la shem ba ki khun ki long tang ki shynrang suda, ne ki kynthei suda ne tang khyndiat ngut eh. Ka jingkren shaphang ki

khun kum ka spah mynsiem ruh ka pynskhem ia ka pyrkhat Khasi ba ki khun ki dei ka jingai u Blei bad ba ki wan na u Blei lyngba ka jingiashem ka kmie bad u kpa ha ka poikha poiman.

Ki nongrim balei la ai jait na ka kmie

Ka nongrim ka jingopun - jingkha

Ka nongrim ba u Khasi u jied na ka bynta ban ai jait ka long halor ka jingkhia ka bynta ba ka kmie ka kit ha ka kam ban pynkha briew sha ka pyrthei. Ka long kaba shai ba dei ka kmie kaba la pun ba kit hapoh la ka long ryniëng shiphew bnai kynthih ia iwei pa iwei i khun. Haba la dei ka por kha dei ma ka ka ba suhkha bad hangne ruh ka pha la ka jingim na ka bynta jong ki. Ynda ka la kha, ka thum ka bah, ka ai buiñ ai thiang, ka koh kait koh ja bad ka sumar ia i kyndong haduh ba kin da san da mer bha. Nangta ka sneng ka kraw, ka kyntu ka kynpham ia ki ba kin nang ban sumar ia lade ba kin im ki briew kiba da kat ki briew shisha. Ka kmie kan leh ia kine kiei kiei baroh na ka bynta la ki khun kam pher la la kha ia ki na uno uno u symbai ruh (Lyngdoh H. ibid. 133). Kane ka nongrim ba pynshong (biological foundation) ka don la ka nia ban ïeng.

Ka nongrim ka jingpynkhamti da u Blei

U Dr. H. Lyngdoh u ong ba ka rukom longkur longjait na ka kmie ka long kaba la pynkhamti da u Blei Trai Nongbuh Nongthaw (Lyngdoh H. ibid. 127). Ngim lah ban pdiang ia kane da kaba suk khamtam ruh haba ym don ki sakhi satar ki ban kyrshan ba ka jingpynkhamti ka la long lyngba ka jingiakren u Blei bad ki kpa tymmen jong ngi. Lehse kan biang na ka liang jong ngi ban ong ba u longshuwa manshuwa jong ngi u la rai ban leh kumta da kaba u pyndonkam bha ia ka sap longbriew kaba u Blei hi u la ai ha ki briew. Ka jingkren ia kane ka kam kum ka

jingpynkhamti u Blei ka long ka emotional foundation jong ka longkur longjait.

Ka nongrim ka jinglong riewthma u rangbah

Ka don ka jingpyrkhat ba ka longkur longjait u Khasi ka long kumba ka long namar u rangbah, kata u kpa um treh ban ai ka jait jong u ha ki khun namar ba u dei u riewbunkam.

> Ka kam jong ka long ban ri ban sumar bad ban iada la ka Ri bad ban nang jop shuh shuh. ....u riewthma bad u shipai um don por ban korbar ia ka ing ka sem lane ia kata ka jingshim jait...
> *(Mawrie H. O. 1973:51)*

Kane ka nongrim tip ka skhem haduh katno kein? Lada yn peit bniah bad pyrshang sngewthuh ia ka histori ka jingsan ka jaitbynriew, nga shepticng ioh ka long pynban ka nongrim ka ba ki snar jong ka kim da skhem.

Ka nongrim jong ka Jingshong lang hapoh kajuh ka ïing

Nalor kitei ki nongrim ba la kdew haneng lehse ka jingshim jait na ka kmie ka long na ka daw jong ka jingsah jingshong lang ki khun kynthei ha ïing wat haba ki la shongkurim. Ki kynthei kim leit ïing briew tang u rangbah u leh kumta. Ki kynthei ki shu mih ïing, kata, thaw da ka ïing thymmai ha kaba kin sah lang ka kynthei mih ïing kum ka kmie, u kurim jong ka, nangta sa ki khun. Ka jingpeit ia u rangbah (kpa) kum u nongai ia u sohpet u ksai ka pynlong ban iohi ia u kum u nongpynroi ia ka jingmih ba dei ban mih na kata ka jingiakynduh (Naturalistic approach). Bad u soh jong kata u dei ban long u jong kata ka khyndew. Ka jingshisha jong ka jingpait ka longing longsem kaba kut ha

ka jingphet noh u kpa, ka pynmih ia ka jingkylli ki khun ki dei ki jongno? Nga iohi ba ki longshuwa jong ngi ki la jubab ia kane ka jingkylli da kaba pyndonkam ia ka bor sngewthuh jong ki halor ka jingiadei ka kmie bad ki khun, kata ka psychobiological bonding bad psychoattachment kaba la don lypa naduh ka jingpun, jingkha jingsumar na ka liang ka kmie, bad ka jingiohpdiang ia kine baroh na ka liang ki khun. Kumta haba la kylli ki khun ki dei ki jongno? Ka jubab ka wan, ki jong ka kmie. Te kumta lada ki long ki jong ka kmie, ka jait ruh ka dei ban long ka jong ka kein.

Ka Lyer Jingkylla ki beh ha ka imlang sahlang
Ka jaidbynriew hapdeng ki jingkylla

Ka jaidbynriew Khasi ha ka jingiaid lynti ha ka por ka la iaid lyngba bun ki jingkylla. Ka rukom bam, ka rukom pynlut ia ka por, ki ing, ki tiar ha ing, ki jingroi, ka jingpule, etc ki la wanrah shibun ki jingkylla hapdeng jong ngi. Hynrei ki bynta ka kolshor jong ngi kiba kongsan eh bad kiba long ka daw jong ka jinglong kyrpang jong ngi kum ka jingngeit ha u Blei Nongbuh Nongthaw, ka khein kur khein kha, ka jingiabeh ha ka iap ka im ha shnong ha thaw ki dang sah hi.

Ha ka liang ka longkur longkha ngi iohi ba ym pat shym da don hi ki jingkylla kiba haduh katta katta. Don napdeng ki longkmie ki ba la shim jait na u rangbah, kata u kpa ki khun jong ki, hynrei ki la leh ia kata tang kum ka kyrteng. Ka jait ka khong jong ki ka sah, bad ki khun jong ki ki sah hi hangta. Ki don pat ki khun ki ba la shim jait na u kpa hynrei ynda la poi ka por ban ia peit ia ka jait ka khong, la ju shem ba bunsien ki la ju pynbeit hi ba dei ban long na ka kmie.

La hapdeng ki ba phai dien trai kum kine don hi pat kito ki iohi ba ka ba longkur longjait na ka kmie ka long ka daw jong ka jingeh ha ka liang ka ioh ka kot, ka kamai ka

kajih, namar ba haba ia ka spah ka hajar jong ka iing la pyniaid da ki kur kynthei, kata ka spah ha kaba kut ka hap ym shuh ha ki kur kynthei hynrei ha ki shongkha jong ki kiba dei na bar bad namarkata ki bym don jingkitkhlieh ei ei ban pynroi ia ka. Ka jingdawa ba lada ki khun kin shim jait noh na u kpa, ka spah kan sah noh ha ki.

Te hynrei ha ka jingiohi barit jong nga kane ba la kdew haneng kaın dei ka jingeh jong ka jingshim jait, hynrei jong ka jingaipateng. Kumta lah ban ia jied shiah ia kane da kaba pynthymmai ia ki rukom ai pateng ha ki khun. Ha kine ki sngi nga iohi ba ia kane la nang leh kumta da ki iing bapher bapher. Ka dustur ai pateng ha ki thain Ri War ka dei ka dustur ba ngi ki lok ha Ri Lum ngi dei ban pyrshang ban sngewthuh bha bad kat kaba i dei, ban bud. Ia kata ngi dei ban leh, namar ngim lah sah hajuh.

Ki Bynta Ka Met Ha Ki Sawkun Ka Jingim

Ka Lamphrang

Ha ka lynnong kaba nyngkong jong kane ka koi lyngkdop nga la kdew ia ka jingshisha ba ka kolshor ka long kaba dap biang na ka bynta kata ka jaitbynriew kaba pynlong ia ka. La kdew ruh hangto ia kawei pat ka jingshisha ba kawei pa kawei ka kolshor ka don la ka jong ka jong ka dor bad ba ym ju don ka kolshor ka ban kham bha lane kham kordor ban ia kawei pat. Lada don mano mano ba ong ba kawei ka kolshor ka kham bha lane kham kordor ban ia kawei pat, ngi dei ban sngewthuh shai ba kata ka jingkhraw kam long na ka kolshor hynrei na kiwei kiwei pat ki daw. Ki daw kiba pynlong ia kano kano ka kolshor kaba kham khraw ia kiwei pat ki long kine:

i. ba ka dei ka kolshor jong ki nongsynshar;
ii. ba ka dei ka kolshor jong ka jaitbynriew kaba bun paid;
iii. ba ka dei ka kolshor jong kiba la nang la stad, la roi ha ka litereshor bad ha kiwei pat ki art: (sculpture, painting, music, dance, architecture, etc);
iv. ba ka dei ka kolshor jong ka jaitbynriew kaba riewspah.

Ka rukom im jong ki jaitbynriew kaba don ia kitei haneng ka pynkhih ia ki jaitbynriew ba don marjan ban ia beh lem shato. Ngi ju iohsngew bad ju iohi ha ki kot ruh ba la kynthoh shaphang kane ka jingiabeh kum ka jingbud ne jingleh tynneng. Ngan ym kren hangne ia kaba dei ne bym dei ban ia tynneng lem kum ki briew jong kiwei pat ki kolshor, hynrei kaba nga don ban ong ka long ba kane ka long ka bynta jong ka jingim. Ka kolshor jong ka jaitbynriew

kaba im bad ba khlaiñ kam ju sah hajuh. Kane ka long ka sakhi kaba shai kdar baka jaitbynriew ka im. Ki jingkylla bad ki jingpynthymmai kim ju shu wan na suin ne na ka suda, hynrei ki wan na kiwei pat ki kolshor jong ki jaitbynriew kiba la ia byrshem ki kolshor ka lah ban long lyngba ka khaï pateng, ka skul, ki kotkhubor bad mynta lei lei ka long khamtam eh na ka liang ka radio, television bad kot ka sla.

Na kane ka jingiabyrshem ki kolshor ki mih ki rukom kren ki rukom leh kiba thymmai wat ha ki bynta ka jingim kiba la ju pyrkhat baroh shi katta ba ki long kiba don ha ka jinglong tynrai kaba nylla. e.g. La ju khein ba ka dustur tipkur tipkha bad khamtam ki kyntien khot e.g. nahnah, pasan etc ki long kiba kyrpang ha ka jinglong Khasi. Kane ka long kaba shisha kumta, hynrei ryngkat bad ki, ki kyntien papa, mummy, uncle, auntie kiba dei na kawei pat ka kolshor ki ia iaïd lang. Pynban la ki dustur na kiwei ki kolshor ki wan beh sha kiwei pat, don hi katto katne ki dustur kiba la ki long kiba don ha kiwei pat ki jaitbynriew ruh, ka rukom leh, ka rukom batai ia ki pat ka pher kawei ka jaitbynriew na kawei pat. Kawei na kiba kum kita ka dei ka dustur batai ia ka sawkun ka jingim da ki bynta ka met, e.g. ka khlieh, kti, kjat etc.

Ki Bynta Ka Met Briew Ha ki Sawdong Sawkun Ka Jingim

Ki bynta ka met briew ki don la ki jong ki jong ki kyrteng. Kumno ki ioh ia ki kyrteng ka long ka jingkylli kaba ym don mano mano ruh ba lah ban batai Kaei kata ka jinglong tymbuit kaba la pynlong ia ngi ban khot ka tymbuit ia ka tymbuit? Ki linguist ki ong ba ki kyntien kim don jingiadei ei ei bad ki jingmut kiba don ha ki. La ngi lah ne ngim lah ban batai ia kane, hynrei kaba sngewphylla ka long ba ia kiba bun kiei kiei kiba don ha sawdong sawkun

jong ngi la batai da ki kyrteng jong ka met briew. Kaba kham sngewphylla shuh shuh ka long ba kane ka rukom kam long kaba kyrpang tang ia ngi ka Khasi, hynrei ka long la jan ia baroh ki jait ktien ha ka pyrthei. Lada ngi peit sha ka English kaba ngi tip bha, ngi iohi ba kiba bun kiei kiei ki ioh jingbatai na ka met. Kum ka nuksa, ka jingthew inshi ka thew ia ka bynta ka met, kaba naduh ka shyieng kaba ha shiteng ka 'tikmie haduh kaba kut jong ka na ka phang tyrsim. Ka ktien English ka batai ia ka trai lum kum ka foothill (foot - ka bynta ka met). Ia ka thliew thyrnia ha ka English la tip kum a *needle's eye* (eye - ka bynta ka met). Kine ki nuksa ki pynsngew lyngngoh ia nga shimet, tip kaei kaba la pynlong ia ki ktien ha ka pyrthei ban bud ia kane ka rukom. Ha ka Folklonistics la tip ia kane kum ka *body lore*.

Khlem da bun ktien shuh halor ka bynta kaba ym lah ban ai jingbatai ei ei, mynta ngin peit noh kumno u Khasi u pynpaw ia ki bynta ka met jong u ha kaba batai ia kiei kiei ha sawdong jong u. Ngan shim nyngkong eh na ka khlieh.

Ka Khlieh

Don bun ki jingbatai ia kiei kiei kiba don sawdong jong ngi da ka kyntien khlieh. Ia ka bynta ka lyngkha kaba shaphang shatei la ju batai da ka kyntien khlieh e.g, khlieh lyngkha; ka khlieh lum ia ka bynta ba ha kliar; ka tduh jong ka dieng iap ia kaba yn thang nyngkong ia kata ruh ngi ong ka khlieh. Kane ka paw kum haba ngi ong: Balei phim thang da ka khlieh, phi thang pynban da ka tdong?

Haba ym sngewthuh bha ia ka khana ngi ju ong - *Ngim sngewthuh ia ka khlieh ia ka tdong jong ka.* Haba kiei kiei, kim shai bha, kata ngim ithuh ithaw bha ia ki phang jong ka ngi ong - *Kano ka khlieh kano ka tdong jong kane?*

Ka khlieh ha kitei baroh ka thew ia ka bynta kaba

shatei, halor. Ka kyntien khlieh ka paw ruh ha kaba ngi ong ka *khliehshnong* bad kaba ia pyrshah bad kane ka dei ka *kjatshnong*. Ha shiteng niat ka niat Mawiew ha pyrshah Sohra, don u maw uba la khot u Mawlaikhlieh. Une u long dur la kum lai tynrong ki khlieh kiba da ki maw pyllun uwei halor uwei. Une u dang don haduh mynta. Na ka lai khlieh, ngin poi sha ka ar khlieh. U *ar khlieh* u dei u nongbuaid, hynrei ia u kynja ba don jingduna, kata uba khleh bieit, ia u yn khot u *shiteng khlieh*, katba ia uba ym don ka jingshemphang la khot u *khlem khlieh*. Ka kyntien khlieh ka thew ruh ia ka *jingstad*, namarkata ia u briew uba stad ba shemphang bha la khot u *'riewheh khlieh*, lane u *heh jabieng*, namar ka jingsngewthuh paitbah shaphang ka jingstad ka long ha ka jabieng. Tengkhat ngi iohsngew ba la batai ia u khlem khlieh kum uba don ka khlieh nar. Kane ka rukom batai, ha ka jingiohi jong nga, ka dei ka rukom kren ki riewmynta ban batai ia u briew uba haba la hikai katno katno ruh pynban kata ka jinghikai kam seisoh ne i paw dak satia. Ka jabieng jong kum une ka eh kum ka nar, namarkata kam snoh jinghikai.

U Shñiuh

U *Shñiuh* u ioh jaka ha kaba batai ia ki sla u dieng kseh: *u 'ñiuh kseh*, u *niangñiuh* ruh u ioh kyrteng na *u shñiuh* lane treng uba don ha ka met jong u.

Ia ka phreis: *kyntub matñiuh* la ju pyndonkam ban batai ia uno uno u briew uba don ka jinglong ba sniew, bad uba kata ka jinglong sniew ha ka dohnud jong u kam pynlah ia u ban peit pyrshah ia kiwei pat ki briew. Ka kyntien *ñiuh* ka don hangne. Kaba sngewphylla ka long balei ka don hadien ka kyntien *mat* ym ha khmat jong ka.

Hynrei ha kane pat ka jingong: *pyndem ñiuhmat* ngi iohi ba ka kyntien *ñiuh* ka don ha khmat. *pyndemñiuhmat* ka mut hi bymnud ban peit pyrshah ia kiwei ym eh namar

ka jinglong sniew dohnud, hynrei na kiwei kiwei pat ki daw eg., ka jingsngewsih, ka jingtieng, etc.

Ka Khmat

Kane ka kyntien khmat ka thew ia ki ar tylli ki bynta kiba ngi peit/iohi, bad khmat ha ka jingmut ka khmut ka khmat Kane ka kyntien ka ioh jaka ha ki kyntien *ai khmat, shah khmat, lam khmat, ha khmat, sha khmat, ka khmat namar ka khmat, ka khmat sngewsih/kymen, phuhmat, ummat, eitmat, shikhmat, markhmat, btakhmat, ñiangmat, matyiar; matñiuh, matlah-matpei.*

Ka Khmut

Ka Khmut ka ioh jaka ha kiei kiei kiba nep kum ka khmut tari, ka khmut wait, ka khmut sohmynken. Ka long kaba sngewphylla ban pyrkhat ba kawei ka bynta jong ka met ka batai ia kawei pat, ia kaba kum kane ngi shem ha ka jingbatai jong ngi ka tduh jong u thylliej kum ka khmut thylliej.

Ka Shyntur

Ia ka bynta u ketli na kaba ia ka um la theh la batai kum ka shyntur. U bitor la uba heh ne uba rit ruh u don ka shyntur. U thylliej hapoh ka shyntur u ioh jaka ha ka ding kata, ha ka lep lep jong ka ia kaba la batai kum ka thylleij ding. Ka kyntien *bniat* ka paw ha ka jingong *ksaw bniat* kata, haba kaei kaei kaba la kren ka urlong. *Ka bniat namar ka bniat* ka long kawei pat ka phreis kaba kdew ia ka jingialeh markylliang. Kane ka ju iaid lang bad kawei pat ka phries *ka khmat namar ka khmat.*

Ka Tmoh

Kane ka paw tang ha kaba ia kren paralok: *shish phi tmoh.*

Ka Ryndang

Kane ka bynta jong ka met ka ioh jaka ha ki jingbatai ba ia dei bad ka *sur.* Ka kyntien *ryndang* ka bujli ia ka kyntien *sur* ba kumta ngi iohi ki jingbatai kum *syiang ryndang* ha ka jaka *syiang sur. ryndang* ka paw ha ka jingdeng ksiar ne rupa ba la khot *u shan ryndang*. Une u jingdeng u i shisha kumba u shan ia u ryndang.

Ka Tyrpeng

Ka tyrpeng ka dei ka dak jong ka bor bad jingkyrshan ba radbah. Kane ka jingmut ka paw ha ka kyntien *bah tympha. Tympha* ka mut tyrpeng ha ka ktien Pnar U *bahtympha* u dei 'u rishot uba par sawdong ia ka ïing ha syndah ka sad'. Une u dei uba kit ia ka jingkhia jong ka tnum baroh kawei. Ki dieng pyniar bad khaiñshi baroh ki kyrshan radbah ha u *bahtympha*

Ka tyrpeng ka paw ha ka jingmut ia kit lem ia ka jingkit-khlieh kum haba ngi ong *Ki kñi ki ia bahtyrpeng lang ha kane.* Ki English ruh ki don ia kane kajuh ka jingpyndonkam ia ka kyntien *shoulder* kum ka verb. *They shouldered the responsibility.*

Kyrshut tyrpeng ka dei ka loan translation na ka English *rub shoulder with.* Ka jingmut jong ka ka long ban ia kynduh ban ia shem ia khleh bad kiwei pat ki briew. Ha ka Khasi ka jingmut imat ka kham dei ia kaba ia ïaid bad kiba heh ba haiñ.

Ka Kti

Don bun jait ki rukom thew, ia ka lynter, pyngkiang, jingjrong, jingjngai. Ka jingthew kaba rit eh ka long da ka lymmen jong ka shympriah kti bad ia kane la ong ka shi kti. Ka jingthew ka lah ban long haduh lai kti; ynda la poi haduh saw kti kata ka long noh shi khup. Ka khup ka lah ban long haduh khyndai. Ia u briew uba lyngkot ka rynieng

la ju ong u khyndai khup.

Ka shi kti haba peit khai ka long kum shiteng inshi, bad kumta ka shi khup ka long kumba ar inshi. Ka inshi kumba la kdew sha khmat, ka dei ka jingthew jong ki Phareng kaba ki shim hi na ka kti kmie, kata naduh ka mat ha pdeng ka 'ti kmie shaduh ba kut sha ka liang ba mih tyrsim. Ka jingthew da ki shiinpriah kti lait noh shi kti naduh shi khup ka long borabor naduh ki tduh jong ki sha ka liang ba mih tyrsim.

Na ka khup ngi poi mynta sha ka tda Shi tda ka long naduh tduh ka 'ti kmie haduh tduh ka 'ti pdeng haba pynpyiar da pyndem artad ia ki shympriah kti. Ka jingthew kaba da ka tda ka long kaba pyndonkam ha kaba thew jaiñ ha shuwa ban wan ka rukom thew kaba da ka mitar. Ka shi tda ka ia ryngkat bad saw inshi.

Kawei pat ka rukom thew kaba na ka met u briew ka long ka pruh Kane ka long kumba khadphra inshi, bad ka sdang naduh ba kdiah ia ka tymbuit haduh ka tduh jong ka 'tip deng Don ki briew kiba buh hamar ba kut ka tduh 'ti pdeng sa saw kti ne shi khup ban pynlong ia kata ka pruh kaba pura. Kane ka shong ha ka jingjrong ka mat ka pung jong uta uba thew. Uba jrong pung um donkam ban da buh sa saw kti, hynrei uba lyngkot pung u hap lehse ban leh kumta.

U Khasi um don ka jingthew kaba khadar inshi ne shi phut. Shi phut ka wan na ka English one foot bad kane ka thew ia ka jingjngai kaba long naduh ka khongdongjat haduh ha ka tduh ka 'jatkmie. Pynban la ngim don ia kane, ngi don da kawei pat kaba ka jingjngai ka long kumba 13 inshi ei ei ia kaba ngi khot ka khamti. Kane ka long ka jingthew kaba naduh ka tymbuit haduh ba kut ka 'ti khun haba kham.

Nalor ki jingthew kiba dei ia ka jingjngai, ia ki kti la pyndonkam ruh ha ka thew ia kiei kiei ki bym lah niew, kum

u khaw, u shyiap, ka ja, etc Ki kyntien ki long - kham, shir, kyndup bad khem. Ka shi kham ka thew ia ka jingbun kaei kaei haba la buh ha ka slati, nangta sa khylliap ia ki shympriah kti halor jong kata kaei kaei. Ka shi shir pat ka ia pyrshah bad ka shi kham namar katba ki shi kham ka khylliap ia ki shynriahti, ka shi shir ka plied ia ki, hynrei ka khun ia ki kumta ba ka kti ka kylla long ka lynghoh. Ka shi-kyndup pat ka long ha ka jingshisha ar shir ym da kaba shim shi shir hynrei da kaba pyndait lang ia ki kti kadiang bad kamon bad pynlong lang ia ki kawei ka lynghong.

Hynrei haba ngi shim shi kham ka ja bad khem ia ka hapoh ka kham, nangta sa bam, ia kata ngi ong ka khem. Ka ja shi khem ar khem. La pyndonkam ia kane ka jingthew tang ha ka ja, ym ia kano kano kawei kawei pat kaba jem

Haneng ngi la peit ia ki kyntien thew kiba don jingiadei bad ka kti. Na ka liang ka kjat don ar ki kyntien jam bad kab. Kine ki kren ia ka rukom thew kaba da kaba iaid ne jam/kab. Kham bunsien ka jingjngai kaba kine ki kyntien ki kdew ka long kaba tang khyndiat, kaba kham jan ban ia kaba ngi sngewthuh da ka jingthew kaba shi pda maw ne shi pda wait.

Na ka kti, ngi ioh ia ka jingñiew kaba dei ia u kwai, shi kti u kwai ka mut shi phew tylli. Ka shi kti ka lah ban iaid ter ter haduh sawphew kti Ka sawphew kti u kwai ka long shi kani (saw spah tylli).

Ha ka jingiadei bad ka kti ngi iohi ba don kiwei pat ki tiar kiba ioh kyrteng na ka, bad kita ki long ka sopti kti, ka muja kti bad ka sati. Ka sati ha ka jingshisha ka dei ka ksah ba deng ha ki shympriah kti, hynrei namar ba ka kham shitom ban ong *ksah kti* namarkata ki briew ki ong noh 'sah'ti da kaba bret noh ia u *k* na shuwa jong ka kyntien *ksah*. Mynta shuh la nang pynjah noh sa ia u *h* na kaba kut jong ka, kumta na ka 'sah'ti ngi ioh noh sa tang sati. U Khasi um ju deng ksah kjat namarkata um don ka kyntien

ban batai ia ka Ka jingmut jong ka sati kaba dei beit tang ia ka kti, ka kiew sha ka khmut; sati khmut. lane hiar sha ki kjat: sati kjat haba dei ban batai ia ki ksah ba kiwei ki jaitbynriew ki deng ha khmut bad shympriah kjat.

Ka Tyrsim

Ka *tyrsim* ka paw tang ha ka jingiadei bad ka *tyrsim iong* ban kdew ia ka jinglong barit bym iinyntoi ei ei Kane ka paw ha kaba ki briew ki pynpaw ia ka jingbymkhein salia ei ei e.g., *Ngam salia ia kata wat tang kat i tyrsim iong ruh.*

Ka Kjat

Ngin peit mynt sa ia ka kjat Kham bunsien ka kjat ka thew ia kaba sharum e.g., *ka kjat shnong, kjat kper, kjat jingthiah.* Ka thew ia ka bynta jong ka tiar da kaba ka ieng e g., *kjat miej, kjat duli.* Ka kyntien kjat ka ioh jaka ha ka jingphong halor jong ka e.g., ka *sop'jat.* Ka juti nar ba la sah ha u kulai ruh ka ioh kyrteng na ka kjat *kjat kulai.*

Ki dienïuh khamtam eh jong ki kjat briew ki ioh kyrteng na ki kjat: ki *dien'jat.* Hynrei ki dien'jat ki thew ruh ia ki nuksa ba la pynïeng ia kiba kiwei ki dei ban bud.

Ki mawkjat: Kine pat ki dei ki maw kiba rit kiba ki ju thung lai tylli, lane hynriew lane khyndai haba kano kano ka kur ka pyndep ia ka niam ka rukom ba la tip kum ka Thep mawbah. Kine ki dei ki maw ban íuh kjat ban kiew sha ka mawniam. Dei haduh ha kine ki mawkjat ba ka ksing ka lama, ka niam ka rukom na u khun kha khun long, u lok u jor baroh ka kut.

Ka jaka kaba itynnad eh kaba siewspah ia ki kjat ka long ha ki kyntien *kjat sngi.* Ka kyntien kynjat ka don ka jingiadei kaba jan bad ka *kjat.* Kynjat ka dei ka kam ba la leh da ka kjat, hynrei la rah ia kane ka kyntien shalor haba

la batai ia ka por mynstep ngir haba dang shu shai byrngut kum ka *kynjat shai*.

Ka Buiñ

Haba hiar khyndiat ha ka met ngi iohi ia ka buiñ kaba long ka thymmei ka jingim ia i khunlung ba dang kha. Kane ka kyntien ha ka jingmut ba bsa pjah ka paw eh ha kaba ngi kren shaphang ka khyndew kum ka Mei Ramew kaba ai buiñ ai thiang ia u khun bynriew ha la ki aiom. Ka jingiadei u briew bad ka khyndew ha ka rukom pyrkhat Khasi ka long kum ka jingiadei sohpet hapdeng ka kmie bad i khun, bad dei namarkata ba ka sa don katei ka rukom ong ba la kdew haneng

Kane ka bynta ka met ka paw ruh ha ka phreis *kynther jymbuiñ*. Ka jingmut jong ka ka long ba ka kmie, na ka bynta kino ma ki daw, ka tait khun syndon sbak. Haba la *kynther jymbuiñ* ka mut ba ka kmie bad uta/kata ki khun kim ia bit shuh ba ia kiew ing shuh wat ha ka iap ka im ruh.

Ka Kpoh

Kane pat ka bynta jong ka met ka paw kyrpang eh ha ka dustur kheiñ kur ha kaba kawei kawei ka kur ka don shibun ki *kpoh*. Ka kyntien kpoh hangne ka thew ia ka kpoh jong ka kmie kaba la pun la kha bad la long iawbei tynrai, etc.

Shi kpoh ka buit ka long kawei ka phreis kaba thew ia ka jingbun buit. Kaba phylla hangne ka long ba ngi iohi ia ka rukom pyrkhat u Khasi ba ka jaka shong ka buit kain dei ha ka jabieng hynrei ha ka *kpoh* pynban.

Ka kyntien *panpoh* ka thew ia kaba pan ne syngit ia ka kpoh na ka bynta ban skhem ka trei ka ktah, ka ïaid ka ïeng. Kane ka jingmut *pynskhem* ka don ha ka kyntien *panpoh* haba ngi ong *panpoh ia la ka jingmut jingpyrkhat*. U *panpoh* uba long shi bynta na ka riam

mynta u long ha ka jingshisha hi ka jingpynskhem na ka phang kpoh ia kata ka jingphong.

Rkhie bat kpoh bat smer ka long sa kawei ka bynta jingkren kaba kynthup ia ka kpoh. Ngi sngewthuh shai haduh katno ka jur ka jingrkhie kat haduh ban da bat sa ia ka kpoh de.

U Sohpet

Une u bynta ka met u ioh ka jaka kaba kyrpang ha ka khanatang U Sohpetbneng kaba kren shaphang shibun ki bynta kiba maian ha ka longbreiw manbriew bad ha ka pyrkhat Khasi. Ka kyntien sohpet ka paw shuh shuh ha kaba u Khasi u kren shaphang u kpa bad ka liang kha kum kiba ai ia u sohpet u ksai. Ka long kaba shisha ba na ka bynta ka longkhun longkti ha ka shongkha, shongman donkam ia ki jor tynrai na ka liang kynthei bad liang shynrang ruh kumjuh hynrei ha ka pyrkhat Khasi, kumba ka paw na katei ba la ong shaphang u kpa kum uba ai ia u sohpet u ksai, ka longkhun longkti ka long khamtam eh namar ka ksuit kaba na u kpa. U Sohpet u ksai, ka thew khamtam eh kaba :

i. ka kmie ka pun ia I khun ha ka kpoh lyngba ka jingiapoi kha; bad
ii. ka kmie ka bsa ia ita I khun lyngba u ksai sohpet.

Haba peit ia kane ka jingmut kaba don ha ki kyntien u sohpet u ksai, ka jingkylli kaba mih mynta ka long la ka kyntien sohpet - ha ka khanatang U Sohpetbneng ruh kam don ka jingpynphalang kaba dei shaphang ba ka tynrai ka longbriew manbriew ka dei na 'bneng' kata na U Blei?

Ka Met

Ka kyntien *met* ka paw ha kaba batai ia ka rong sniehdoh: *metiong, metsawdoh, metlieh.* Haba batai

shaphang ka jingjrong, jingheh, jingrit: *metjrong, metheh, metrit.* Haba batai ia ka rta ngi ioh: *metiaw*. Kiwei pat ki kyntien kiba mih na ka *met* ki long: *Ka lamet, u rimet, ka dewmet. bha/sniew dohmet.* ia u kwai, *dohmet*: ia ka doh pasoh. Lah ban pyndonkam ia ka kyntien *met* kum ka verb ba kaba ka jingmut ka long: *ba long bha, ba sdung.*

Ki planet baroh ki ioh ka jingbatai da ka kyntien *met bneng.* La pyndonkam ruh ia kane ka kyntien haba kren shaphang ka Balang Khristan kum ka *met U Khrist.*

U Dohnud

Ka jingieit ha ka dustur Khasi ka shong ha ka *dohnud* ym ha u klongsnam kum ki Phareng. Ka dohnud ka lah ban long kaba eh lane kaba jem. Ka jinglong bym pyndem ka paw lyngba ka jingong: *eh dohnud,* katba kaba jem pat ha kaba ngi ong *jemnud.*

Ia ka pdeng jong u kwai ngi ong dohnud kum haba ngi ong *u kwai u lah pei dohnud.* Ka dieng kaba don *dohnud* ka long barabor ka dieng jem.

Kiwei pat ki kyntien kiba don jingiadei bad ka dohnud ki paw ha ki jingong bapher bapher kum *sahnud, buhnud, atnud, bynnud, paitdohnud, pangnud.* Kine kum ka kyntien *jemnud* ki shim tang ia ka kynnoh ba ar jong ka kyntien dohnud.

Lehse ka verb *nud* ka long hi shi bynta na kane

Ka Nierbah/Khu

Ia ka nierbah barabor la ong u *khu*. Ka kyntien *khu* ka paw haba ngi kren shaphang ka jingleh phoi lane leh syam kum kaba leh *at khu. at khu* ka thew ruh ia ka jingbishni pihuiñ kaba don bad mih hi na ka dohnud.

U Klongsnam

Une pat u bynta jong ka met briew u ioh bynta haba

ngi batai ia kaei kaei kaba donkam eh kum haba ngi ong. *Ka hok ka dei u klongsnam jong ka jaitbynriew.* U klongsnam u ioh jaka ruh ha ka kñia ka khriam bad ha ka suit ka shor lyngba ka jingkdew sha *u klong u skaw*.

Ka dur jong u klongsnam ka ioh jaka ha ki jhur kiba ngi khot kyrteng ia ki ki klong. Ngi ju iohsngew ruh ba ia ki jingdiang kiba kham jylliew la khot ki klong.

U Budlum bad ki Shyieng

U Budlum ha ka met briew (ne mrad ruh) u long u shyieng uba donkam eh na ka bynta ka jingim baroh kawei. Lada la kdiah u budlum ka jingim ka kylla long kaba anna, ka bym lah shuh ban ieng ban iaïd, etc. Kane ka jinglong kaba kyrpang jong u budlum ha ka met, ka pynlong ia u Khasi ban pyndonkam ia kane ka kyntien kum ka metaphor na ka bynta kiei kiei kiba donkam eh e g., Ka tipkur tipkha ka long u budlum ka kolshor Khasi.

Ka kyntien *shyieng* ka paw ha ki *shyieng soh, shyieng mator*, etc. Kaei kaei kaba eh ka ju ioh ia kane ka kyrteng. Mynta, ngi iohsngew ba ki briew ki bamja da ki *pliang shyieng* bad ki sad da ka snad shyieng. Mynshuwa ngi iohsngew ba don ki *snad reng.*

Kaba sngewtynnad eh ha ka ba ia dei bad ka shyieng ka paw ha ka jingkdew ia u/ka kurim kum ka shyieng krung Kane ka dei ka rukom kren bad ka rukom pyrkhat kaba ka tynrai jong ka ka long na ka Baibl.

Haba sngap ia ki briew ba ki batai sngewngiah ia ka jingkren pnah thylliej jongno re ngi iohsngew ba ki shiin artylli ki kyrteng dkhot met: thylliej bad shyieng, nangta ki sa pynwan ha ki sentens jong ki e.g., *Sngap sa ia uto u thllie) khlem shyieng!*

Lehse dang don shuh sa kiwei pat ki kyntien kiba batai ia ka jingim ha sawdong jong ngi ia kiba ym pat shym

kynthup hangne. Ki ban dang wad jingtip hadien kin lap lehse sa ia kiwei pat ki rukom batai kiba lah ban don sa ha kiwei kiwei pat ki thaiñ jong ka ri - ki jingbatai kiba don ka jingiasnoh bad ki bynta ka met. Kane kaba nga la thoh ka long tang ban shu ruid phang halor ka bynta kaba lehse ngim ju poi pyrkhat.

Haba peit ia kine ki dkhot met kiba la sule kam bha ha kaba batai ia ka jingiadei hapdeng ka pyrthei-mariang bad ka jingim briew, ngi lah ban ong da kaba thikna ba u Khasi u iohi nyngkong ia lade kata ia la ka met bad nangta haba u peit sa sha kiwei pat, haba u pyrshang ban sngewthuh ia ki, u batai ia kata da kaba sdang na lade. Ka 'lade' la ha ka 'malade' ne ha ka met ka dei ka pdeng pyrkhat jong u briew kynthup ia u khun Khasi Khara.

Ki Kyrteng Jaka/Shnong

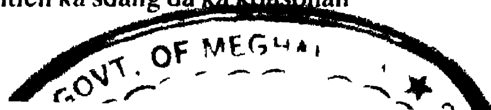
Ban tip ia ka jingmut ki kyrteng jaka ka long kaba sngewtynnad. Bunsien haba ngi leit sha ki jaka kiba ngim pat ju poi ngi lyngngoh balei kita ki jaka ki ioh kyrteng kumta. Ka don kawei ka shnong ha ki thaiñ Rambrai kaba kyrteng ka *Mawthung Marwei*. Kane ka kyrteng ka la ktik ia nga bad ngam lah shah khlem kylli hangno u don uta u maw ba la thung tang da uwei u briew? Uei uta u briew uba khlaiñ uba lah ban thung maw (nga mut u dei u mawbynna) tang marwei? Kaei ka khana lane jingjia kaba ia snoh bad kane ka kyrteng? Kaba sngewsih ka long ba baroh kita kiba nga la ia kren shaphang kine ki jingkylli kim shym lah satia ban iathuh ei ei. Ki don bun bah ki jaka kiba ia ki kyrteng jong ki ngi lah ban sngewthuh hynrei kiba kham bun hi ki long kiba ngim tip satia ki mut aiu bad balei la khot ia ki kumta. Lada ngin wad bniah ia ki ngin shem ba ki ai jingshai

i. halor ka mut ka pyrkhat ki long shuwa manshuwa;
ii. kan pyni wat ia ki lynti iaid kiba ki longshuwa ki la iaid ha shuwa ba kin poi ha kine ki lum Khasi Jaiñtia baieit jong ngi

Donkam shibun ka por bad bor ban trei ban wad bniah halor kane ka bynta

Ha kane ka jingthoh jong nga, nga shu shim tang khyndiat tylli ki kyrteng jaka ban peit bad ban lap ia ki nongrim kiba ki longshuwa ki pyndonkam haba ki ai kyrteng ia ki jaka.

Nyngkong eh ngan shim ia ka kyrteng jong ka dong *Lawjynriew*. Kane ka kyrteng ka don ar bynta: *law* bad *jynriew*. law ka wan na ka kyntien *khlaw*. Ka ju long ka rukom Khasi ba haba ka kyntien ka sdang da ka konsonan

kiba don lang ar lane lai e.g , *bseiñ*, *khlaw*, ia ki konsonan kiba nadong duh ha ka liang kadiang la ju bret noh ha kata ka rukom ba *bseiñ* ka kylla '*seiñ* bad *khlaw* ka kylla '*law*. Kane ka rukom bret noh ia ki konsonan /b/bad/k,h/ ha kitei ki kyntien ka long tang haba ki kyntien bseiñ bad khlaw ki hap ban ia snoh lang sa bad kiwei pat ki kyntien hadien jong ki e.g. *seiñher*, *lawbniap*, *lawjynriew*. Ki don bun ki nuksa ha ka Khasi kiba hap hapoh kane ka rukom ba la kdew. Ka jingwanrah ia kane ka dustur jong ka ktien Khasi ka long tang ban pyni ba ka *law* ha ka kyrteng *Lawjynriew* ka wan na ka kyntien *khlaw*.

Ka bynta kaba ar jong ka kyrteng, kata *jynriew* ka dei ka kyrteng jong u kynja jyrmi uba bniap bha. Ka *Lawjynriew* ha shuwa ban long shnong kumba ka long mynta ka la long ka khlaw ha kaba une u jyrmi u san bad kynrei bha.

Sa kawei pat ka kyrteng kaba marjan bad ka *Lawjynriew* ka dei ka *Madanrting*. Kane ka kyrteng ruh ka long ar bynta. *madan* bad *rting*. madan ka mut hi madan, kata kaba kham them ne kham padun haba peit nalor Ka madan jong ka MadanRting kan long kumta lada peit na Laitkor. Ka rting pat ka ka jait dieng met (Quercus serrata) kaba ju bha ha ki jaka ba padun. Ia kane ka dieng rting la ju khot ruh ia ka rtiang - rting ka wan na ka ktien khun Nongkrem. Haba ngi peit mynta ia ka MadanRting te lehse ngin ym lap shuh ia ka dieng rting ne rtiang, hynrei ka kyrteng ka pashat jingmut ba ha kawei ka por kane ka padun jong u Lum Shyllong ka dap da kane ka dieng.

Hangne hi ha Shyllong ka don sa kawei ka shnong kaba kyrteng jong ka ka wan na u jingthung, bad kata ka dei ka *Jaiaw*. U *jaiaw* u dei u dieng phyrngop ba iewbih *eucalyptus*. Khlem pep une u jait dieng phyrngop uba long kat shaba u hap symbai u kynrei ha ka thaiñ Jaiaw khamtam

eh shuwa ban long shnong long thaw kumba ka long mynta.

Na kine lai tylli ki kyrteng shnong ngi ioh ba kawei ka nongrim kaba ki longshuwa ki pyndonkam ha kaba khot kyrteng ia ki shnong ka long da ka jingbun jong uno uno u jait diengbah, dieng phyrngop, jyrmi, etc. Kiwei pat ki shnong kiba ioh ia ki kyrteng jong ki da kane ka nongrim ki long, Pohkseh, Nongkseh, Sohryngkham, Jathang, Pynthor, Pynter, Pynther, Bynther, Lyngkien ki long ki kyrteng jong ki jaka kiba long madan, kiba bit bha ban thung ban tep. Kine ki kyrteng ki don ha ki jaka ba pher ba pher jong ka Ri, bad ki pynpaw ia ka jingkhot kyrteng kaba mih na ka jinglong jong ka jaka. Ka shnong Tynrong, haba ia nujor bad kiwei pat ki shnong kiba ha kajuh ka thaiñ Ri War, lah ban ong ba ka long kham jrong kynjoiñ la kumba da rah. Ka kyrteng jong ka ka kdew sha kata hi ka jaka kaba ioh kyrteng na ka jinglong jong ka. Lada ngi leit da lade sha Nongspung ngin lap ba ka long ka shnong kaba bit ba biang. Ka jingbit jingbiang ka long khamtam eh namar ba ka jaka ka long kaba *spung* bha. *Spung* ka mut kaba sboh, namarkata *Nongspung* ka mut ka shnong kaba sboh, namarkata kaba seisoh bha.

Ki kyrteng shnong kiba sdang da ka kyntien *lait* kum *Laitumkhrah*, *Laitkor*, *Laittyrah*. *Laitryngew* ki don ha baroh sawdong ka ri Ka kyrteng *Laitumkhrah* ka don lai bynta: lait, um, khrah. Baroh lai kine ki kyntien ki don la ki jingmut. *lait* ka mut ba la lait, kata la lait sha shiliang, la poi shaneng, *um* ka thew ia ka wah, bad *khrah* pat ka mut ki maw, ki bym dei kiba heh. *Umkhrah* ka mut namarkata ka um ne ka wah kaba tuid halor ki maw, ki bym dei ki mawsiang bad *laitumkhrah* ka thew ia ka jaka kaba la lait na *umkhrah*.

Ka kyrteng *Laittyrah* ka don ar bynta *lait* bad *tyra*. *lait* kamut hi kumjuh kum katei haneng. *tyra* pat u dei u kynja siej uba rit. (U *h* hadien *tyra* u dei tang ka rukom spel dak ia ka shnong *Laittyrah*). *Laittyra* ka mut haba la lait u

tyra. U *tyra* u lah ban long u jongno re jongno ha ka bri kaba dei ban don ha kjat shnong.

Ka shnong *Laitkynsew* ka ioh kyrteng ha kajuh ka rukom kum ka Laitumkhrah bad Laittyrah. La iathuh ba u *kynsew* u dei u jait dieng uba ki pyndonkam ba shna dawai. Ngi ju pule mynshuwa ba kane ka kyrteng ka mut *lait kumba lait ka ksew* ha kata ka jingialeh thma hapdeng shipara u Syiem Konrai jong Ka Hima Nongkhlaw bad u Syiem Khynnah Haiñ Sing Syiem jong ka raid Mawmluh. Hynrei da kaba ngi tip ba *kynsew* u dei u dieng, sa ba don ruh sa kawei pat ka shnong kaba kyrteng hi *kynsew* ngi lah pynskhem ia kaba la ong haneng ba *Laitkynsew* ka mut ba la lait nangta ba ba don ki dieng *kynsew*.

Ka shnong Kynsew ka don ha ka lynti na Mawmaram sha Nongthliew.

Na ki kyrteng shnong kiba sdang da ka *lait*- kumba la kdew haneng, ka *Laitlyngkot* kam long kaba lah ban batai namar ba ngim tip ka kyntien *lyngkot* hangne ka thew ia ei, bad kaei ki jingjia kiba ia snoh bad kane ka kyrteng. Ka *Laitkor* ka long kaba suk ban batai, hynrei kano kata ka *kor* shongthait, la ka dang don haduh mynta ka long ka bynta jong ka jingwad bniah. Kiwei kiwei ki shnong kiba sdang da ka kyntien *lait* ki long ka Laitmawsiang, Laitkseh, Laitsohpliah, etc.

Kine ki shnong ki ioh ia ki kyrteng jong ki na ka phang kaba ki ki don. Ngi iohi shai ba ka kyrteng ka pynpaw ba ka shnong kam don shuh hapoh jong ka bynta kaba ar/lai jong ka kyrteng.

Don bun ki shnong kiba ioh ia ki kyrteng jong ki na ki jingjia ba don jingiadei bad ki jingjia ha ka histori. Ki shnong *Mawsmai, Siat-u-Dei, Pomsohmen* ki long tang khyndiat ki nuksa. Ka kyrteng *Mawsmai* ka don ar bynta: *maw* bad *smai*. Ka jingmut hi ka thew beit beit sha u maw halor kiba la ia suit ia shor da u Borsing Syiem bad ki Hynñiew

Myntri ban ia snoh bad rap lem ha baroh ka khia ka shon, ka iap ka im.

Ka *Siat-u-Dei* ka dei ka kyrteng ka jaka ha Nongsawlia. Ka la ioh ia ka kyrteng na ka jingshah siat u *Dei* u rangbah iapom jong ki Laitiam ha ki Mawphu ha kata ka jingialeh thma hapdeng ki Khadhynriew Shnong bad ki Lai Shnong.

Ka *Pomsohmen* ka jaka kaba haneng Ka *Siat-u-Dei* ka la ioh kyrteng na kajuh hi ka thma tangba hangne ki Laitiam ki la pam ia u Sohmen u rangbah jong ki Mawphu.

Ka nongbah *Shillong* ka la ioh ia ka kyrteng na u *Shu Long*. Ka jingiathuh khana ha lyndet kane ka kyrteng ka long ba kawei ka briew kaba shong ba sah ha ka shnong Bisi lane Bisei ha ki rngi u Lum Shyllong ka la shu pun khun kumto khlem tip kpa. Haba ka dei ka por ban kha, ka la kha da u khun iap. Da ka jingsngewsih ka la shu dei ban leit tep noh ia uta u khunlung ha kper iing Bun snem hadien kane ka jingjia, ka Lir ka la myllen bad la klet noh ia la ka jingsngewsih. Hynrei ha kawei ka miet ynda la jan shai ka Lir ka la kyndit kynsan na ba thiah haba ka la iohsngew ia ka jingsawa ki wait ki mohkhiew ha kper jong ka. Ka la mih shabar bad shem shibun ki rangbah kiba ia puh ia daiñ hangta, bad hapdeng jong ki la don uwei u samla uba bha briew haduh katta katta. Uta u samla u la pynithuh ia lade ha ka Lir da kaba ong "Mei, nga dei u Shu-long". Kane ka pynshai ba uta u khunlung uba ka la kha ïap u la im pat bad u la mih paw ha ka ha ka jinglong samla. U Shu Long ka mut ba u la shu long hi khlem da donkam ia ka aiñ mariang ba ka kmie jong u ka Lir kan da iapoikha badno badno ha shuwa ba kan pun kan kha ia u.

Ka jingiathuh khana ka ong shuh shuh ba u ShuLong u don ka sap blei ha u, bad ba dei ma u uba la ai bad hikai ia ka niam ka rukom ban khot kyrpad ha ka kyrteng jong u na ka bynta ban ioh jingiarap jingiada khamtam eh ha ki por jingma, jingpang bad jingsniew nusip. Kata kaba ngi

tip kum ka *Khot Shyllong* ka long ka long ka jingkyrpad ia u ShuLong kum u Lei Shyllong ha ki khen kiba donkam. Ka *Khot Shyllong* ka long kaba ki briew ki dang leh haduh mynta.

Ka khana ka don ka snap jong ka jingmaia. La ngi ngeit ne ngim ngeit ia kane ka khana, hynrei la iathuh ba ka kyrteng jong ka *Shillong* hi ka mih na u *ShuLong*.

Ngan shim mynta sa ia ka *Sohra*. Don kiba la batai ia kane ka kyrteng da kaba ki phiah ia ka ha ki ar kynnoh: *soh* bad *ra*. Ki shim ia ka *soh* bad ong ba ka mut hi ia u soh bad *ra* pat ki ong ka thew ia kaba sniew kumba ka paw ha ki kyntien *'lengra* bad *nongra*. Hynrei ha ka jingiadei bad u soh ym pat ju iohsngew satia ban don ba ong u *Sohra* ban mut u soh uba la sniew. Lada ka long ba *sohra* ka thew shisha kumta, te khlem pep hangno re hangno kan don ka jingkdew kaba kum kata shaphang u soh, hynrei kumba ka long mynta, ngim lah satia ban kren da kaba skhem ba ka mut kumtei kumba la kdew.

Ka *Dïenshonhi* jong u I. Kharkongor ka batai ba ka kyntien *sohra* ka mut bym soh bha. Ki kyntien ki ban kham ia dei bad kane ka jingmut kin kham dei *soh re* ban ia *sohra*. Kane ka long ka jingsngew jong nga shimet, ka jingsngew kaba mih na ka daw jong ka jingbym ju iohsngew ban don mano mano ba pyndonkam ia ka ha kane ka jingmut. Kaba sngewlyngngoh ka long ba ki nong Syria ruh ki ong *sahra/sahrah/sihra* ban kdew ia kaba u soh um soh bha.

U Rash Mohon Roy Nongrum ha ka *U Khasi Hyndai* (1959:11-12) u ong ba ki nong Sohra ki mih bad hiar pateng na ka kynthei briew kaba maia kaba la pynithuh ia lade kum ka Sohra. Kane ka Sohra ka la wan poi ha Ïew Mawshohdoh kumba shi mail shaneng jong ka Sohrarim. Kane ka kynthei ba maia ka la ker kper naduh Sohrarim haduh ka wah bah kaba la khot haduh mynta ka *Wah Sohra*, bad ka shnong *Sohrarim* ruh ka la ioh kyrteng na ka nongrim ïing bad kper

jong kane ka kynthei. Ki briew kiba la mih kum ki longdien jong ka ki la nang hiar arsut shi arsut na Mawshohdoh bad Sohrarim haduh ban da poi ha ka *Sohra* kaba mynta. U Rash Mohon Roy u thoh ba kane ka Sohra ka la ai ruh ïa ka ktien Sohra, bad ynda ki briew ki la nang bha ban kren ïa ka ktien Sohra, ka la shu jah noh, ym tip shano.

Lehse ym dei tang ka Shillong bad Sohra kiba don ïa kine ki khana kiba don jingïadei bad ki snap kiba maia Ka *Kshaid Daiñ Thlen* ka la ïoh ïa la ka kyrteng na ki dak ki shiti kiba don ha u mawsiang taphah harud ka kshaid. Kine ruh ki long ka snap kaba maia.

Don kawei pat ki shnong kiba ïoh kyrteng na ka rta jong ki. Ka *Nongthymmai* ka thew shai kdar ia ka shnong kaba dang kham shen haba ia nujoi bad ka shnong kaba la seng ha shuwa ïa kaba la ju khot barabor ka *Nongrim*. Bunsien ka Nongthymmai ka dei ka bynta kaba thymmai jong ki shnong Nongrim Nongrim bad Nongthymmai ki dei ki kyrteng shnong kiba ngi shem kylleng la kylleng ka ri.

Ka shnong *Nongtalang* bad *Rymbai* ki long ar tylli ki shnong kiba ïoh kyrteng na ka Kur kaba sdang ïa ka shnong Ka Nongtalang la seng da ki jait *Talang*, bad Rymbai da ki *Rymbai*. Ka jinglong trai khyndew u Sib Charan Roy ka la pynïoh kyrteng ia ka dong kaba hajan Madan Rting da ka kyrteng jong u hi bad ngi tip ïa ka kum ka dong *Law-u-Sib*.

Ka *Umshyrpi* ka dei ka kyrteng jong ka wah. Ngi tip bha ïa kane. Ka mih na ka kjat u Lum Shillong ha ki thaiñ Risa Colony bad ka ïaid ter ter lyngba ka Malki, Laban haduh ba kan da noh syndon sha Umiam. Lada kylli ka mut aïu kane ka kyrteng, ngam artatien ba kiba bun hi kin ym tip. Kaba pynlyngngoh ïa nga, bad lehse ia ngi lang baroh ka long ba ka ktien Syrian, ka mut *ka jaka tong um*. Ka Umshyrpi jong ngi mynta te ka long ka nongkit synrum, hynrei khlem artatien ha ki por ba mynshuwa ka la long

kawei na kiba la bsa um bam ia ki briew ha kito ki thaiñ.

Ka *Mawshohdoh* ka jaka kaba la kdew ha ka jingiathuh khana shaphang ka Sohra ka long ka jaka ha kaba ki briew ha ki por ba mynshuwa ki ju pynlong iew. Hangne ki die ki thied kumba ka dei ban long ia ka iew. Kane ka jaka ka dei kato ka bynta kaba madan shuwa ban poi Sohrarim haba hiar arsut na Shillong. Kane ka jaka kum ka Umshyrpi ka la ioh ia ka kyrteng na kaei kaba ki briew ki leh hangta.

Ki don bun bah ki shnong kiba ngim tip satia balei ki ai ia ki kyrteng jong ki kumta. Ka *Malki*, ka *Dawki*, ka *Mawdatbaki* etc Ki shnong *Umeit, Maweit* ki pynsamrkhie ha kajuh ka por ki pynlyngngoh balei la kyrteng kumta ia ki. Ka *Laitïam*: hato ka mut ba la lait na ka iam? Ki briew ki bym dei ki trai shnong jong ka Laitiam haba ki poi hangto shisien shisien kin sngew ba ki la lait shisha na ka ïam. U thiep uba ïeng naduh na Nohsngithiang haduh Laitïam, u pynlong ia kiba bun ban pyrkhat ba ka kyrteng jong ka shnong ka mut shisha kumta. Pynban ki briew na *Laitiam* kim khot ia ka shnong ka Laitïam hynrei ka *Liïam*, namarkata ka jingkylli ka mut aiu kane ka kyrteng Laitiam ka iai sah haduh mynta.

Ka jingwad jingtip ka long kaba donkam. Ka shnong *Lummawbah* ka iathuh ba don ka Kpepbah hangta hynrei ka dei ka jong ki kur aiu? Mynno la thep Mawbah khatduh etc, ki long ki jingkylli kiba shu sah. Ka *Mawprem*: balei u dkhar u khot ia ka Barapathor? Ka mut ba don ka Mawbah hangta, hynrei kane ruh ka dei ka jongno?

Kiba kum kino bad kiwei ki jingkylli ki mih man ba ngi pyrkhat ia ki kyrteng jong ki jaka bad ki shnong. Kane ka jingiohi jong nga, ka dei ka shrah bah ia ki riewwad jingtip. Nga ieh ia kine baroh ha ki longdien ban pyrkhat bad leh ei ei. Ia mynta hi ngan shu kdew tang ia ki nongrim kiba ki Khasi ki pyndonkam haba ki jer ia ki kyrteng shnong bad jaka. Na ki kyrteng shnong ba la kdew ngi lap ba ki

nongrim ki long kumne.

i Ka jingdon jong ki jingpynlong kum ki kseh, ki jingthung kum ki kynbat, ki jyrmi, ki mawlong mawheh, ki krem, ki um ki wah ha ka rukom kaba kham bun ka pynioh kyrteng kumta ia ki jaka

ii Ka jinglong jong ki jaka, ka ai kyrteng ia ki kumta

iii Haba la lait sha shiliang jong ki jingpynlong, ne haba don harud u pud jong ki, ka kyrteng kaba ju ai ia ki jaka ka long· *lait* +

vi Ki jingjia ha ka histori jong ka jaitbynriew lane ki jingjia kiba ha ki thaiñ ka pynioh kyrteng ia ki jaka.

v. Ki jingiathuh khana ba don bad ki snap ka jingmaia ruh ki ai kyrteng ia ki lum, ki jaka bad ki shnong.

vi Ka rta jong ka shnong.

vii. Ki nongsdang lane ki trai khyndew ki pynioh kyrteng ia ki jaka.

viii Ki kam ba ki briew ki leh ha kita ki jaka ki pynioh kyrteng ha kita hi ki jaka.

ki kot ba la pyndonkam:

1. Nida, Eugene A.*Customs and Culture* William Carey Library, California, rpt.1982
2. Luzbetak, Louis J. *The Church And Cultures*, William Carey Library, Third Printing, 1981.
3. Kraft, Charles H *Christianity In Culture*. Orbis Books, Maryknoll, New York, Third Printing, 1981.
4. Hedlund, R.E., *Church Growth Research Centre*. Madras, 1984.
5. Kharakor, P. *Ka Kolshor Khasi Kat Kum Ba Ka Paw Ha Ka Litereshor Khasi.*
6. (1930-40) St. Mary's College, Shillong, 1988
7. Lamare, S *Ki Tnat Ka Kolshor*, S. Lamare, Mookyndeng, Jaintia Hills, 1995.
8. Simon, I.M .*Kaei Ka Kolshor?*
9. Lyngdoh, H. *Ka Niam Khasi* Pub. Desmond P R. Diengdoh, Shillong.
10. Lyngdoh, B.B. *U Khasi* Pub. L. Harrison, Shillong, 1982.
11. Mawrie, H.O. *Ka Pyrkhat U Khasi*, Shillong, 1973.
12. *U Khasi bad la ka Niam*, Shillong, 1973.
13. Chattopadhyay K P. *Khasi Kinship and Social Organisation*, Calcutta, 1941.
14. Nongrum, Rash Mohan Roy: *U Khasi Hyndai*, 1959.
15. Raïi, Jalal· "Language may tell their history," A paper read in the Khasi Dept. NEHU, Shillong, 2000.

Rs 2 0